

Édes Anyanyelvünk

XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

2002. JÚNIUS

ÁRA: 100 FORINT

A „kettő” jelzése

A metakommunikáció: nyelv nélküli nyelvezet. Részint mimikával, részint jelzésekkel működik. De nem mindenütt egyformán. Bizonyos jelzések mások itt, mint amott. Továbbá vannak jelzések, amelyek más-más helyen mást jelentenek.

Hogy ez utóbbival kezdjem: van egy hegy Olaszországban, amelynek északi oldaláig (ha észak felől érkezünk kocsin) az út szélén állók föltartott hüvelykujja autóstopkérést jelent. Ugyanez a jel a hegy túloldalától fogva egészen más – valóban útszéli – jelentésű; az olasz Délen már sok késelés okozója volt.

Vagy itt egy érdekes jelzés: az először Churchillől látott V, azaz *victory* (= győzelem), amit föltartott mutató- és középső ujjal formázunk. Ha nem fölfelé, hanem előre tartott kézzel mutatjuk ugyanezt a jelet, az annyit tesz, mint „kettő”. Ha viszont föltartott kézzel, de magunk felé fordított tenyérrel mutatjuk, akkor megint közel járunk ahhoz (legalábbis Angliában), amit az olasz hegy déli lábánál a föltartott hüvelykujj jelent. (Egy ízben a brit miniszterelnök asszony így próbálta mutatni a győzelmet, amivel közderültséget váltott ki.)

Azt a bizonyos „kettő”-t a magyar metakommunikációban a hüvelykujj és a mutatóujj fölmutatása jelenti. Pontosabban: jelentette. Mostanában ugyanis egyre többen óhajtják akként érzékeltetni „nyugati műveltségüket”, hogy az ott használatos módon (mutató- plusz középső ujj) mutatják a „kettő”-t. Nagyképűség, persze, ám egyben figyelmeztetés is: nemcsak a beszélt vagy írott nyelvben érvényesülhet idegen hatás. (Igaz, a metakommunikációban ez kevesebb ártalommal jár, mint – teszem azt – leírt mondataink indogermanizálódása.)

Azt, hogy valaki „süsü”, tehát hogy nincs ki minden ke-reke, régebben a homlokunk előtt ide-oda rángatott kézzel jeleztük. Ma már egyre többen érzékeltetik ezt másképp: a halántékhoz tett mutatóujj ide-oda forgatásával. Idegen hatás ez is, de ártalmatlan; semmiképpen sem vág úgy a „metakommunikációs anyanyelv” elevenébe, mint a „kettő”-nek mutató- és középső ujjal való jelzése.

Én mindenesetre, ami a „kettő”-t illeti, maradok a hüvelyk- és mutatóujjnál. Úgy érzem, a kettő közül ez a „kettő” a magyarább.

Timár György

A TARTALOMBÓL:

Dr. Grétsy Zsombor:
Betűk mint
szimbólumok

Wacha Imre válaszol
Maróti István kérdéseire

Dóra Zoltán:
Kapcsolatteremtő
mondatok

Büky László:
Béka, borda, veréb,
jungáta

Berényi Zsuzsanna
Ágnes:
Kossuth Lajos
ismeretlen beszéde

Szilágyi Ferenc:
Idegen szavakról –
az esztétikum jegyében is

Holczer József:
Garmadok garmada?!

És: nyelvi mozaik,
új szavak, pályázatok,
nyelvi játékok

Takács Tibor

Szavak bűvöletében

Dr. Grétsy László születésnapjára

1.

Grétsy tanár úr, örök társam
a szép szavak bűvöletében,
ebben az oly áldott varázsban
mostantól tied minden érdem,

úgy rohansz e tavaszi télben
(bár naptár szerint február van)
Bálint-nap előtt utolérjen
pillanatnyi ellágyulásban

a győzelem, mert lám elérted
s máris legyőzted hetven éved,
ám meg ne állj, száguldj tovább.

Éltessenek a szenvedélyek,
még várnak rád gyönyörű évek,
könyvek és antológiák!

2.

A szó nem más, mint kiszakadt
lélek-forrás a nyelv alól.
És megszületik a fogak
hídján, ami már mondható.
Így száguld útján a patak,
lelkek igazgyöngye a szó!
Ívelő hidak látszanak,
min múlt, jelen bejárható.
S összetörik a nyelv-lakat,
a csodálkozás szava ó,
megfogható a pillanat,
a mindent elvárászoló.
S az újra születő szavak
teremtő istent játszanak.

(2002. február 13.)

TARTALOM

Timár György: A „kettő” jelzése	1
Takács Tibor: Szavak bűvöletében	2
Wacha Imre válaszol Maróti István kérdéseire	3
Dóra Zoltán: Kapcsolatteremtő mondatok	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Dr. Grétsy Zsombor: Betűk mint szimbólumok	6
Balázs Géza: Fordulat előtt a bölcsészettudomány?	7
Graf Rezső: A mindennapok nyelvi hordalékából	8
Holczer József: Garmadok garmada?!	8
Büky László: Béka, borda, veréb, jungáta	9
Szloboda János: Féltreértelmező szótár?	10
Rubóczky István: Püfföljünk vagy püfföljünk?	10
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Kossuth Lajos ismeretlen beszéde	11
Szilágyi Ferenc: Idegen szavakról – az esztétikum jegyében is	12
Gréczi-Zsoldos Enikő: A kordé nyomában	13
Málnási Ferenc: Túlfeszített mondatok – bújócskázó mondatrészek	13
Gados László: Még egyszer az Európai Unió nyelvéről	14
Szabó Zoltán: Ej, ej!	14
Maróti Andor: Aki megért, az egyet is ért?	15
Minya Károly: Gyerekszáj az anyanyelvről	15
Baksa Péter: Győriek anyanyelvünkért	16
Új szavak, szólások (20.)	17
Felhívás, eredményhirdetés	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztretjtvény	19
Láng Miklós: Rémes rímes	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének
évente ötször – februárban, áprilisban,
júniusban, októberben és decemberben –
megjelenő folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor,
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 352–8981

Postacím:
1364 Budapest, Pf. 122.
A lap a Világhálón is olvasható:
[http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/](http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/)
[edes_anyanyelvunk/](http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/)

Terjeszti:
a Magyar Posta Rt. HELIR, a Bp.-i HÍRKER Rt.,
a Magyar Lapterjesztő Rt.,
a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizethető
bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
valamint közvetlenül vagy postautalványon a
Magyar Posta Rt. HELIR ügyfélszolgálatánál,
Bp. VIII., Orczy tér 1. (ir.-szám: 1849), posta-
cím: Magyar Posta HELIR, 1900 Budapest.
Ára: 100 Ft.

A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk:
Hírlap Vevőszolgálat;
ingyenes zöldszám: 06 80 444-444
Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a
lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.
Telefon: 355-5590

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábián Pál, Grétsy László,
Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását az EGIS Gyógyszergyár Rt.,
a József Attila Kulturális és Szociális
Alapítvány, az Oktatási Minisztérium,

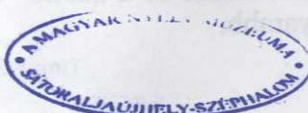
a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma, valamint

a Nemzeti Kulturális Alapprogram segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 301-4927, 311-5659/156
Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

„... a becsületes gondolat szolgálóleánya a nyelv és a beszéd”

Wacha Imre nyelvész, beszédtanár válaszol Maróti István kérdéseire

– Amikor az elmúlt esztendő utolsó napjaiban átvettél a nyelv-művelők Lőrincze-díját, meghatódottan élted át az ünnepi pillanatokat. Talán az egykori emlékek felidézése váltotta ki ezt a hangulatot?

– Valóban meghatotta a díj, hisz munkám mindenkor csendben végeztem, nem hírért, dicsőségért. Az jutott eszembe, hogy ez az elismerés az ország összes nyelv-művelőjének, magyartanárának szól, akik időnként nem könnyű körülmények között azon dolgoznak, hogy a nyelv, illetőleg a nyelv használói kulturálódjanak, és a nyelv az legyen, ami: szolgálója az igaz gondolatnak. Mindig volt egy kis arisztokratizmus a tudományban, hogy az bizonyos értelemben önmagáért van, és nem célja, nem feladata, hogy alkalmazott tudomány legyen. A nyelv-művelést sokan csak alkalmazott tudománynak tekintették, és ezért lekezeltek. Czine Mihály egyik cikkében olvastam, hogy Kodály Zoltánnak Gombocz professzor úr hívta fel a figyelmét a nyelvi helyességre, a helyes kiejtés fontos voltára. Tehát az, hogy Gombocz csak tudományt művelt, és a nyelvtudomány gyakorlati oldalát nem figyelte, téves nézet.

– Mit lehet ma tenni a nyelv-művelés érdekében?

– A magyar közönség és a magyar tudomány egy jelentős része szükségesnek tartja a nyelv-művelést. Bizonyos területeken igenis rendkívül nagy szükség van a nyelv használóinak művelésére, előtte pedig gondolkodásuknak formálására is. Ezt erősíti például az a Bessenyei-féle gondolat, hogy „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem”. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy üldözzük az idegen szavakat, azoknak is meg lehet a helyük a tudományban. Marx György mondta egy konferencián: „... a tudósnak igenis kötelessége a tudomány művelése, de közérthető nyelven köteles eredményeit az őt eltartó közösség tudomására hozni.” A nyelv megőriz valamit múltunkból is, hiszen a nyelv által vesszük át és vesszük birtokba az ismereteket. Egymás nyelvét is értenünk kell: ha a gyermekek nem tanulják meg szüleik nyelvét, ha mi szülők nem követjük az ifjúság nyelvének változásait, nem értjük meg egymást. Tehát kölcsönös viszonyoknak kell érvényesülnie. Vannak, akik úgy vélekednek, hogy az anyanyelvi oktatás, a „norma” megkövetelése, megtanítása sérteti a gyermekek szabadságjogait. Nekem erről az a véleményem, hogy a nevelés semmiféle emberi jogot nem sért. Sőt! Jogokat ad. Nem árt, ha az ifjú gyermekkorában nemcsak késsel és villával tanul meg enni, hanem normálisan köszönni, kommunikálni is.

– Térjünk vissza személy szerint hozzád! Mikor jegyeztél el magad a nyelvészettel?

– Az egyetemen elég jó tanulókörbe kerültem. És valójában itt kezdődött nyelvészpályafutásom. Szabó Dénes tanár úr félévkor zárthelyit íratott velünk fonetikából, és Grétsy Lászlóval – aki évfolyamtársam volt – mi ketten írtuk a legjobb dolgozatot, mivel az egyes beszédhangoknak és hangkapcsolatoknak még a latin nevét is meg tudtuk adni. Ennek alapján érthető volt a kérdés: akarunk-e közelebbi kapcsolatot teremteni a nyelvészettel? Így lehettem Kázmér Miklós, Pais Dezső, Bárczi Géza tanítványa, akiktől etikát is lehetett tanulni. Emberszámba vettek bennünket, megkérdezték, mit olvasunk, mi határozza meg érdeklődési körünket. Később a Nyelvtudományi Intézetbe Pais professzor ajánlására kerültem, itt hosszú időn keresztül Gáldi László, a szótárszerkesztő volt a főnököm. Az ő kezdeményezésére készíthettük el J. Soltész Katalinnal és egykori tanárommal, Szabó Dénessel együtt a Petőfi-szótárt.

– Ennek a rendkívül fontos kutatói tevékenységnek mi volt az előzménye?

– Első komolyabb cikkem a magyar írói szótárak történetével foglalkozott. Megihletett egy teljes írói életműnek, Petőfi életművének szótárszerű feldolgozása. Mintegy 450 000 cédulát gyűjtöttünk össze, amely 24 000-féle szóból álló szókincset bizonyított. Meglepő, hogy Petőfi viszonylag kicsi szókincsel – már ami a verseket illeti – milyen csodálatos dolgozat tudott kifejezni, verseiben milyen lenyűgöző képeket tudott alkotni. Ennek hatására szerettem volna elkészíteni később a József Attila-szótárt is, de ebben csak az anyaggyűjtésig jutottunk el, kiadót már nem találtunk. József Attila Petőfihez képest stílusújító volt, sokkal bonyolultabb, úgynevezett komplex költői képeket alkotott. A modern nyelvet használta fel gondolatának, érzelmeinek kifejezésére. A harmadik írói szótár, amely azután elsőnek készült el, a Juhász Gyula-szótár volt, Benkő László szerkesztésében.

– Milyen volt a kritikai fogadtatása a Petőfi-szótárnak?

– Azt hiszem, jó, bár ezt pontosan megítélni még szakmai körökben sem lehetséges. Az a baj, hogy még kutatói körökben sem igazán tudják, hogy mire lehet használni. A benne rejlő érték a jelenlegi-nél sokkal nagyobb mértékű felhasználást tenne lehetővé.

– Wacha Imre 1964-től a Magyar Rádió beszéddoktort tanára. A közel négy évtized alatt a megszólalók légzéstechnikájával, beszédkulturájával való elemző foglalkozás számtalan elméleti és gyakorlati tapasztalatot adott. Hogyan lehet össze-foglalni ennek lényegét?

– Véletlenül lettem rádiós. Egy egyetemi tanárom azt mondta, amikor beszédtanárt kerestek a Rádióban, hogy elég szép a kiejtésem, vállaljam el a bemondók tanítását. Végül hallgattam Lőrincze Lajos, Ferenczy Géza és mások szavára. „Küldetésemet” a retorika megismertetésének

igényével vállaltam. Hiszen a görög és római hősök azt mondták: a rétornak becsületes embernek kell lennie, és az igazság kiderítésén kell fáradoznia. A becsületes gondolatnak a nyelv és a beszéd a szolgálóleánya. Ha a rádióra gondolunk, és adottnak vesszük a becsületes embert, a becsületes gondolatot, akkor a mondani-való pontos közlése megköveteli az értő és értető szövegmondást, előtte pedig a megfelelő szövegkezelést, a nyelvi formák vizsgálatát és ismeretét, a jó légzéstechnikát, a helyes hangsúlyozást, hanglejtést és a helyes szövegkezelési stílust. Hogy szándékaimat milyen eredménnyel tudtam megvalósítani? Elfogadtak a rádiósok, mert munkájukhoz – úgy vélem – nélkülözhetetlen ismereteket kaptak. A fiatalok részben azért, a helyi pályáról, a tudományosság felől érkeztem. Természetesen nem tudtam volna megfelelő eredményességgel dolgozni, ha nincs mellettem olyan társ, mint például Pintér Sándor, a főbemondó. Ahhoz, hogy valaki a mikrofon előtt mesteri fokon tudja kifejezni magát, egy kicsit színésznek is kell lennie. Erre talán az egyik legközismertebb példa Pécsi Sándor színművész volt, aki azt, hogy „8 óra”, harmincféle változatban, harmincféle érzellem, szándék, „jelentés” tolmácsolásával tudta előadni. Az igényes nyilvános beszéd – legyen a megszólaló rádióbemondó, ügyvéd, pedagógus, parlamenti képviselő vagy pap – eszköz.

– Milyennek ítéled a beszéddoktátás művészetét, a képzés elméleti, tartalmi, módszertani tapasztalatait?

– Több olyan felsőfokú intézményben jártam, ahol a beszédtechnika, a retorika oktatásához nincsenek meg az alapvető feltételek. Hiányoznak a segédeszközök. Nincs megfelelő szöveggyűjtemény, nem teremtették meg a munkához szükséges ideális stúdiófeltételeket. A beszédtechnikát legfeljebb tízfős csoportokban lehet eredményesen tanítani, ahol közös gyakorlással lehet elsajátítani az ismereteket. Még mostohább körülményeket tapasztaltunk, amikor beszéddel, szöveggel, retorikával kapcsolatos újabb ismereteinket kisebbségben élő pedagógusoknak próbáltuk átadni Szlovákiában, Erdélyben, a Vajdaságban. A retorikában tulajdonképpen három fontos dolog van: a közlő (a rétor, a beszélő), a hallgatója (a címzett) és közöttük áramlik az üzenet (a közlemény). A közleménynek tartalmaznia kell, hogy miről beszélünk, erről mit mondhatunk el, és mi a célunk a beszéddel. Sok esetben tapasztalom, hogy gyermekeink tanításakor nem vesszük figyelembe azt az Illyés Gyula által megfogalmazott intelmet, hogy „... a jó magyar írás és beszéd tanítását a helyes gondolkodás tanításával kell kezdeni.”

– Beszélgetésünk végén ne mulasszuk el, hogy a lap olvasóinak nevében is további eredményes esztendőket, jó erőt és egészséget kívánunk hetvenedik születésnapod alkalmából. Az Isten éltesse, Tanár Úr!

Kapcsolatteremtő mondatok

A köszönésen kívül a mindennapi nyelvhasználatban egyéb kapcsolatteremtő mondatok is előfordulnak. Ezek általában a testi-lelki közérzetre vonatkozó kérdések, de lehetnek egyéb mondatok is. Gyakran halljuk a *Mi újság?* kérdést, illetve annak pongyolább formáját, így: *Mizújs?* (Ez leginkább az affektáló emberek, esetleg a fiatalok körében járta. Az utóbbi időben – úgy tapasztaltam – egyre ritkábban fordul elő.)

Nem ritkák az időjárásra vonatkozó megállapítások sem. Találkozunk azonban a kapcsolatfelvételnek egyéb formáival is. Szülőföldemen, az Eger melletti Felnémten néhány évtizeddel ezelőtt az volt a szokás, hogy a faluba hazaérkezőt nem a szokásos köszönési formák valamelyikével üdvözölték, hanem az *Elé vagy?* kérdéssel fogadták. Bi-

amelyekben vulgáris, olykor trágár szavakat használnak a válaszolók. Az összetett mondatok legtöbbje – mint említettem – sajátos jelentéstartalmú mellékmondatból fordul elő, azaz a hasonlatnak hasonló részét alkotja. A hasonlatokban olykor a népi bölcsesség is nyomon követhető. Különösen azok a mondatok mutatják ezt, amelyekben a kérdezett nem éppen rózsás helyzetéről tájékoztatja partnerét. Lássunk közülük néhányat! *Élek, mint hal a szatyorban. Megvagyok, mint a többi gróf, pénz nélkül. Elvagyok, mint a befőtt. Kínlódok, mint a káposzta hús nélkül.*

A nem hasonlatból álló válaszra is vannak példaim: *Köszönöm kérdéseid* (így,

szat és a valóság ellentmondására mutat rá. Úgy vélem, nem ártana részletesebben is foglalkozni a kapcsolatteremtő mondatokkal, azaz összegyűjteni a különféle válaszokat, netán a kérdéseket is, hiszen az adatok birtokában a nyelvhasználatnak egy igen érdekes tartományát térképezhetnénk fel. A vidékenként eltérő válaszok a nyelv vízszintes tagozódására vonatkozóan mutatnának be színes összképet. Ugyancsak izgalmas lenne az emberek foglalkozása, műveltsége szerint megvizsgálni az adatokat, mivel ez is meghatározó a válaszadás-

hogyan vagy? Vagyogatok. Lehetnék rosszabbul is. Voltam már rosszabbul is, ami azt illeti. Lehetne éppen segíteni rajtam – egy félkiló Adyval. Még vagyok. Volt jobb. Élek. Ne is kérdezd. Szarul, de büszkén. HA TÉGED LÁTLAG, MINDIG REMEKÜL.

Hernádi Miklós Közhelyszótárából
(Gondolat Kiadó, 1995)

zonyára vannak másutt is hasonló, köszönést helyettesítő kapcsolatteremtő mondatok, hiszen a *Megjöttél?*, illetve a *Meggyüttél?* is többfelé járja. Leggyakrabban a *Hogy vagy?* kérdés hangzik el, de hallani az *Amúgy jól vagy?* változatot is, néha pedig csak ennyit: *Amúgy...*? Ilyenkor a válasz: *Amúgy jól, de emígy nem.* Ritkán, de előfordul az optimista válasz is: *Emígy is, amúgy is jól vagyok.*

Mivel leginkább a *Hogy vagy?* kérdést szokták feltenni, érdemes a reá adott válaszok sokféleségét megvizsgálnunk. Ezek a válaszok gyakran csak egy-két szóból állók (az egyes vagy többes szám 1. személyű igei állítmány, néha csak az állapothatározói bővítmény önmagában, az igei állítmány nélkül, ritkábban a kettő együtt alkotja a mondatot). Gyakran előfordulnak azonban olyan két tagmondatból álló összetett mondatok is, amelyekben az egyik tagmondat hasonlító értelmű. Az egy szóból álló válaszok többnyire a következők: *Köszí, Jól, Elvagyok, Öregesen, Megvagyok, Vagyogatok (vagyogatunk), Éldegélek (éldegélünk).* Persze találunk nem éppen „szalonképes” feleleteket is,

többes számba téve a birtokszót), *kinél jobban, kinél rosszabbul.* Közepes közérzetét egy másik válaszoló ezzel a szokatlan formával adta tudtára a kérdezőnek: *Hat és négy között.* Igen gyakori a *Sz..ul, de büszkén* felelet. (A mellérendelő ellentétes szó szerkezet az egyszerű ember önértékét fejezi ki.) Némi optimizmust sugall a következő válasz: *A körülményekhez képest jól.* Találkoztam olyan összetett mondatból álló válasszal is, amelyiknek mellékmondata feltételes jelentéstartalmat fejez ki. Íme: *Vagyok, ha már lettem.* Érdekességként egy teljesen egyedi választ mutatok be, amelyet mintegy harminc esztendeje hallottam a Heves megyei Kiskörén. Az illető, akinek feltették a *Hogy vagy?* kérdést, ezt a feleletet adta a kérdezőnek: *Nézd, kérlek, Te látod, én meg érzem.* Jelezttem már, hogy a válaszokban (még a trágárakban is) kifejeződik a humor mellett egyfajta népi bölcsesség is. Ez utóbbi már egyenesen „filozófiai megállapítás”, hiszen a lát-

— Hogy van?

Akinek felelni kell erre a — valóban nem nagyon meglepő — kérdésre, az rendszerint zavarba jön, dadog, végül kínos mosollyal kinyög valami ilyet: „Vagyogatok”. — „So, so, la, la, — „Lehetne rajtam segíteni.” — „Még élek. Ha ugyan ezt életnek lehet nevezni.”

Mások nem dadognak, nem haboznak, már készen tartanak egyet a közszájon forgó általánosságokból. Van, aki agresszíven szegezi a kérdezőnek: „Nem olyan jól, mint maga”. Van, akinek üzleties szelleme a tréfában is megnyilatkozik; ezt a feleletet választotta ki állandó használatra: „10 pengőért megmondom”. Van, aki szójátékkal vág viseza a „hogyan van?”-ra: „hogyan lennék”. Ugyanez az ember télen ezzel viszonozza az érdeklődést: „Köszönöm, megfagyok”. — Népszerű válasz még: „Az ellenségemnek legyen mondván”. És ez is: „Mint szegény ember gazdag városban”.

Részlet Éri-Halász Imre évszám nélkül
— valószínűsíthetőleg 1943-ban — megjelent,
Ki ne mondja! című kötetéből

ban (talán már a kérdés feltevésében is). A túlságosan bonyolult, szokatlan válaszokat olyan emberektől hallottam, akik alacsony iskolai végzettségük miatt kevésbé voltak műveltek. Megfordultak azonban a náluk műveltebbek társaságában is, illetőleg hivatali beosztásuk alapján magukat a „magasabb körökbe” sorolták. Az eltanult közhelyeket jól vagy rosszul, kisebb-nagyobb módosításokkal reprodukálták. A természetes észjárású paraszti réteg inkább a népi humort csillantotta meg. Szemléletes, a mindennapi életből vett hasonlatai bizonyítják ezt. A *Kínlódok, mint a káposzta hús nélkül* válasz talán a legjobb példa erre. Még a vulgáris megnyilvánulásokban is érzékelhetjük a szellemességet, illetve azt, hogy a kellemetlen közérzet, az anyagi körülményekből fakadó nehézségek az egészséges nyelvi humor köntösében jelennek meg.

Dóra Zoltán

(„Melyik stadionokkal?” – „A pláza láza” – Nyitnizöld!)

A Nemzeti Sport március 5-i számának címlapján olvastam: „A mai napon eldől, melyik stadionokkal pályázik a magyar szövetség a 2008-as Európa-bajnokságra” (a sportban kevésbé járatos olvasók kedvéért: a labdarúgó-szövetségről van szó).

Ugye, érezni, hogy ebben az idézetben nem stimmel valami? A *melyik* jelző mellett különösen hat a többes számú *stadionokkal*. Ennek az az oka, hogy az *-ik* képző több személy, dolog stb. közül egynek a kiemelésére szolgál, például *egyik, másik, szebbik*. Ez van az *amelyik* vonatkozó névmásban is, ezért sérti a fülünket a többes számú *amelyikek* alak (l. az 1999/2. számban írottakat).

A *melyik* jelző mellé éppen ezért csak egyes számú jelzett szó illik: *Melyik stadionban lesz a mérkőzés?* Hibásnak érezzük viszont az effajta „egyeztetést”: *Melyik stadionokban játszanak majd az EB-n?* Ha több dologról írunk, az *-ik* képző nélküli alakot kell használnunk: „A mai napon eldől, mely stadionokkal pályázik a szövetség az EB-re”.

Akinek bántja a nyelvérzékét a *mely stadionokkal* forma (pl. azért, mert túl választékosnak tartja), kereshet más nyelvtani megoldást is: „*milyen stadionokkal pályázik*” vagy „*melyek azok a stadionok, amelyekkel a magyar szövetség az EB-re pályázik*”. Az utóbbi változatban a *mely* névmás nem alkot szó szerkezetet a *stadionokkal* szóval, hanem a mondat állítmányának szerepét tölti be. Igaz, hogy itt meg a *melyek ... amelyek* ismétlődés zavarhatja stílusérzékünket.

Mit mondana minderre egy sportújságíró, ha véletlenül szeme elé kerülne ez a fejtegetés? „Kedves Nyelvművelő Kollégám! Ha minden mondatunkat, sőt szavunkat így méricskelnénk, ahogy Ön teszi ebben a cikkben, soha nem készülne el a másnapi újság!”.

Ez igaz, ámde a cikkeket nemcsak megírni, hanem szerkeszteni is kell. Erre való az úgynevezett *olvasó szerkesztő*, aki (nevével ellentétben) nemcsak olvas, hanem javít is. Biztosra veszem, hogy az említett lapnál is dolgozik ilyen munkatárs. Tessék neki is megmutatni a cikkeket, még mielőtt a hibák nyomdafestéket látnak!

Egy budapesti villamos oldalára festve egymás alatt látható ez a két felirat: DUNA PLAZA, CSEPEL PLÁZA. A metro (!) című napilap március 8-i száma

kétoldalas összeállítását közöl ezzel a címmel: *Rabul ejt a pláza láza*.

Ezek szerint már írható magyarul (kiejtés szerint) a *plaza* szó? Elő a Magyar helyesírási szótárral, de hiába, mert nincs benne, se *a*-val, se *á*-val. A Bakos-szótár újabb kiadása és ennek utánnyomásai fölveszik ugyan a *plaza* címszót, de csupán annyit közölnek róla, hogy spanyol eredetű, és jelentése: tér. (Ebben az a különös, hogy 'tér' jelentésben a magyar nyelv nem használja a *plaza* főnevet, így ennek valójában nem is kellene szerepelnie az idegen szavak szótárában!) Végül pedig a Magyar értelmező kéziszótár sem nyújthat tájékoztatást, mivel harminc éve jelent meg, amikor se a szót, se a vele jelölt fogalmat nem ismerjük.

Az első ilyen nevű bevásárlóközpont a budapesti Duna Plaza volt 1996-ban, ezt követte a Győr Plaza, a Pécs Plaza, a Csepel Plaza, s már elkészült a Déli pályaudvar melletti Krisztina Plaza is. A szakmai telefonkönyv szerint a Kerepesi úton működik egy Park Piazza (!) üzletház, ez azonban talán csak sajtóhiba.

A tulajdonnevekben az amerikai angol (végső soron: spanyol) *plaza* egyelőre megtartja eredeti írásmódját, s a *Centrum Áruház* névtípus mintájára nagy kezdőbetűvel írandó. Köznévként viszont kis kezdőbetűs, és terjedőben van a kiejtés szerinti *pláza*. (Az idézett címben a szójátek miatt nem is lehetne másképpen: *a pláza láza*.)

A származékszavakban még gyakoribb az *á*-val való írás. Kiss Gábor és Pusztai Ferenc gyűjteménye már 1997-ből közöl adatokat a *plázázás*-ra és a *plázázni*-ra: „egy könnyed *plázázás* közben begyűjtötte az ajándékot a szeretet ünnepére”; „*Plázázni* állítólag életforma. (...) Mert a Duna Plazában minden van: hamburger, játékkerem és megannyi illúzió” (Új szavak, új jelentések 1997-ből). Érdekes (de egyben a helyesírási érzék elbizonytalanodását is jelzi), hogy a közelmúltban megjelent cikk-összeállításban ezeket *a*-val írták: *plazázik (plazázni, plazázás)*. Akad azonban kivétel is, a *plázás* főnév. Ez olyan személyt jelent, aki állandóan ott cselleng, akár van pénze vásárolni, akár nincs.

Tévedés ne essék: eszem ágában sincs sürgetni a *plaza* vagy *pláza* írásmódjának egységesítését. Az említett riport szerzője szerint amúgy is „*cikizik a plazacikát*”, a (festett) szőke hajukkal, „szolibarna” bőrrükkel, műkörmükkel, magas talpú cipőjükkel feltűnősködő fiatal lányokat.

Nos, felőlem hívhatják, sőt írhatják őket akár *plázacikák*-nak is.

Az ismert barkácsáruház ezt a címet adta kerti szerszámokat, munkagépeket stb. kínáló tavaszi katalógusának: *Nyitnizöld!* Vagyis a madárhangot utánzó (pontosabban: értelmessé tevő) népies *nyitnikék* kifejezésbe a *kék* helyére a *zöld*-et helyettesítette be.

Szellemes ez a szójátek, és hatását az is fokozza, hogy a katalógus címlapján és az azt bemutató plakáton a zöld szín uralkodik. De vajon tudja-e a reklám szerzője, hogy a *nyitnikék*-beli *kék*-nek semmi köze sincs a *kék* színhez?

A *nyitnikék* az egyik legismertebb példája a *belehallás*-nak nevezett jelenségnek, annak tudniillik, hogy a népi fantázia és az ebből merítő írói leleményesség értelmes szavakat, mondatokat „hall bele” a vonat zakatolásába, a harangszóba és az állatok (különösen a madarak) hangjába. A kora tavasszal megszólaló cinkéknek két rövidebb és egy hosszabb hangból álló fütyögését értelmezik, értelmesítik így. Rácz Endre, a kiváló nyelvész, lapunk egykori szerkesztője Mit is mond a cinkeszó című cikkében (Édes Anyanyelvünk 1988/4.) Szabó Lőrinc versét idézi:

hármat fütyül
egy kis madár.
Háromszor hármat
lűktet a dala, ...
Nyitni kék, fütyöli,
nyitni kék,
szívnek és tavasznak
nyilni kék!

Az utóbbi sorokból rájöhettünk, hogy a *kék* itt nem a színnek a neve, hanem a *kell* ige népies és régies *kellenék* (azaz *kellené*) alakjának összevonása.

De mit is jelent az, hogy *nyitni* kellene? A felszólítás háttérét Rácz Endre egy gyermekdalból vett részlettel világítja meg: „Mi vagyunk a cinegék, cinegék, / Szőlősgazda, nyitni kék, nyitni kék!”. *Nyitni* tehát a cinkék szerint a szőlősgazdának kell. A *nyit* a szőlőművelés szaknyelvében azt a munkafolyamatot jelenti, hogy az ősz végén a fagy ellen a tőkékre hordott földet kora tavasszal kapával lehúzzák, és ezzel mintegy *megnyitják* a szőlőtöveket a művelés számára.

Akár tudta ezt a hirdetés szerzője, akár nem, a *Nyitnizöld!* nem zöltség, hanem olyan reklámszlogen, amely jól illik a reklámozott dologhoz. És ez akkora ritkaság, hogy úgy gondoltam, erről *írni kék!*

Kemény Gábor

Betűk mint szimbólumok

Már egy korábbi írásomban is foglalkoztam a betűk, illetve a karakterek érdekes jelentés-
változásaival, történetével (Új képirás felé. In: **Jeles jogok – jogos jelek.** Szerk. Balázs Géza és Voigt Vilmos. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest 2000. 209–215). A betűk sorsa azonban – éppúgy, mint az embereké – sokféleképpen alakulhat. Ezúttal egy másik izgalmas jelenséget szeretnék bemutatni, hiszen leszögezhetjük: a betűk, az írás fejlődése, alakulása az emberiség történelmének egyik legnagyobb kalandja!

Arra lettem figyelmes, hogy a világban járva-kelve egyre több olyan „betűkiegészítő” elemmel találkozom, amelynek nem az a célja, hogy a betű hangzását, hangértékét módosítsa, hanem az, hogy a betű egészének új jelentést, értelmet adjon. Az előbbiek jól ismertek: ezek a diakritikus jelek („A betű alá, fölé vagy mellé írt, a betű szokásos hangértékét módosító jel” – Magyar értelmező kéziszótár). Így lesz az A-ból Á, az E-ből É, az U-ból Ű vagy éppen Ú. Az idegen nyelvekben is sok hasonló példát találhatunk (Å, Ä, Å, Å, Å, Ñ, Ì, Ï, U’).

Ezúttal azok a betűk, jelek foglalkoztatnak, amelyek a) egyértelműen betűből alakultak ki, b) teljesen önálló jelentéstartalmat nyertek, és c) ami talán a legkiemelkedőbb: alakjuk is oly mértékben megváltozott, például olyan kiegészítő jelet kaptak – ezeket neveztem el a *diakritikus* szó analógiájára *metakritikus*, átértelmező jeleknek –, hogy már nem is fonémaértékűek, nem hangot jelentenek, s így szinte „kiesnek” az őket „szülő” ábécéből. Tehát – példaként – a nagy H betű nem tartozik ebbe a csoportba, hiszen alakilag ez egy teljesen szokásos, „egészséges” H betű, noha több önálló jelentéssel is bír, amelyet az adott szituációban rögtön meg is értünk. Egy autó hátulján Magyarországot jelenti, egy jelzőtáblán valami egészségügyi ellátóhely közelségére utal, de bizonyos szövegekben *hidrogén*-nek ejtjük ki, hisz a nagy H ennek az elemnek a vegyjele. Megjegyzendő, hogy egyik esetben sem beszélhetünk egyszerű rövidítésről, mert nincs a H után pont, tehát sokkal inkább afféle egybetűs betűszónak fogható fel a H. Igaz, hogy a nemzetközi tudományos (kémiai stb.) rövidítések után egyébként sincs pont.

De most térjünk a lényegre: azokra a szimbólumokra, amelyek betűből torzultak, alakultak, formálódtak igazi önálló jellé. Meglepően sok ilyet találunk!

Rögtön itt van a már jól ismert kukac, a @ jel. Ez az önnön farkincájával bekarikázott a betűből alakult rajzocska eredetileg űrmértékegységet jelentett (amfora). Először Ray Tomlinson használta a számítástechnikában, az e-mail címzettjének és az elektromos „levelesláda” nevének elválasztására, a többértelmű angol *at* előjárót jelképezve.

Jól ismertek a bekarikázás metakritikus jelével ellátott © és ® jelek (gyakran felső indexben használ-

va: © és ®). Jelentésük: 'kiadási jog' (copyright), illetve 'bejegyzett védjegy' (registered trademark).

A pénznemek jelei között is sok önállósult, megváltozott alakú, valamilyen segédjellel ellátott betűszármazékot találhatunk. A legismertebb talán a dollár: \$. Kialakulásának legvalószínűbb története (mert persze sok legenda él...) az, hogy a félbevágott S valójában egy stilizált-torzított 8-as, mivel a jel kialakulásakor a mexikói pénz épp 1/8 dollárt ért. A többi pénznemjel már a dollár mintájára kapott valami áthúzást, vonalat. Ilyen az angol font (a latin *libra* szó alapján): £, a japán yen: ¥, vagy az új európai pénznem jele: € (euró).

A természettudományok is bővelkednek egyedülálló betűből alakított jelekben. A mutatós Å (angström) hosszértékegységgel nem része kis gyűjteményünknek: nem torzított betűről van szó, a jel egyszerűen csak Anders Jöns Ångström svéd fizikus nevének kezdőbetűje, a svéd ábécé szabályos, természetes karaktere. Különleges története van viszont a talán nem mindenki számára kellemes emlékeket ébresztő $\sqrt{}$ gyökjelnek. Ha jobban megnézzük, talán felsejlik a titok: ez bizony egy jó nagy, kisé stilizált, tetszőlegesen megnyújtható szárú, írott r betű! A jel egy a XVI. század elején élt matematikus, Michael Stifel alkotása, a latin *radix* 'gyök, gyökér' szó első betűje alapján. Az integrál jele, az ismert $\int$ későbbi találmány. Voltaképp a szintén latin *summa* 'összeg' szó s betűjének szépen ívelt, önálló jellé vált, semmivel össze nem téveszthető származéka. Ebből alakult a betűt már alig idéző $\oint$ jel, a körintegrál szimbóluma.

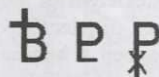
De miért foglalkozom ennyit a különféle metakritikus jelekkel és technikákkal? Azért, mert számítógépes, felgyorsult világunkban az efféle szimbólumok hihetetlenül szaporodni kezdtek, tervezik és ontják a vállalatok, szolgáltatók, cégek és boltok, a tömörség s ezáltal a gyorsabb értelmezhetőség, a gyorsabb információátadás és -befogadás céljából.

Csak néhány példa az általam gyűjtött sok szából:

n^0 , e^- , p^+ Ezeket a fizikából vettem: a neutron, az elektron és a proton jele.

Ez természetesen a Hilton szállodalánc jele.

Ezek a Bethesda kórház (szerintem gyönyörű, ahogy a B vonalai finoman folytatódva a keresztet idézik elénk) és a Plútó bolygó P-ből és L-ből összeolvasztott jele, illetve a krisztogram, Krisztus görög betűkkel leírt nevének első két betűjéből megalkotva.

Nem sorolom tovább az érdekesebbnél érdekesebb példákat: bárki, aki az utcára lép, egyre-másra találkozhat napjaink betűből alakított, metakritikus jelekkel, technikákkal módosított szimbólumaival, mert felgyorsult világunk napról napra termeli az újabbakat és újabbakat: csak figyeljünk föl rájuk!

Dr. Grétsy Zsombor

Fordulat előtt a bölcsészettudomány?

Digitéka – digitalizált kultúra

Miért jó a digitalizálás? (Vagyis a hagyományos betű, hang, kép számítógépre vitele.) Miért jó az, hogy egyre több könyv, szótár, nyomtatvány rákerülhet CD-ROM-okra (CD-ROM: számítógéppel rögzített adattár, javasolt magyar elnevezése: fénykorong), és ezeket számítógéppel olvashatjuk? A válaszáért Biszak Sándorhoz, az Arcanum Adatbázis vezetőjéhez fordulok. A cég nagy ütemben digitalizál, visz föl könyveket, folyóiratokat CD-ROM-ra. Az Arcanum Digitéka pedig ma már egy valószínűs könyvtárral is felér, a lakásunkban mégis legföljebb egyméternyi helyet foglal el.

– Nagy ütemben digitalizálunk. Előszörban irodalmi, történelmi, művelődéstörténeti szövegeket, szótárakat viszünk fel számítógépre. Havonta kb. 30 millió betűt rögzítünk. Ez elég sok, mert egy biblia kb. 4-5 millió betű, tehát ez azt jelenti, hogy havonta 5-6 kötet bibliát gépelünk le. A 100 kötetes Jókai-sorozat is kb. 30 millió betűt tesz ki. Azért jó számítógépre vinni és CD-ROM-on megjelentetni a szövegeket, mert így hozzáférhetővé tudjuk tenni az egyébként hozzáférhetetlen könyveket. Egy könyv több ok miatt lehet hozzáférhetetlen. Az egyik: nem lehet megkapni. A Nyugatot már a könyvtárban sem adják oda az egyszerű halandónak, mert lapjai szétporladnak. A másik, ami miatt hozzáférhetetlen lehet egy könyv: nem lehet megfizetni. A Nyugat évfolyamait árverésen 1 millió forintot induló áron kínálják. Egy Jókai-összes 100 kötete 200–250 ezer forint. A hozzáférhetőség mellett a birtokolhatóság is fontos, a CD-ROM viszonylag olcsón megvásárolható, hazavihetem, birtokolhatom. Ez összefügg a helyigénnyel is. A könyvek előbb-utóbb kiszorítanak bennünket a lakásból, CD-ből sokkal több elfér. Azért is fontos a digitalizálás, mert segíti a keresetőséget. Ha nekem megvan az 50 magyar költő összes verse CD-n, akkor azért jó a számítógép, mert hogyha egy szót, egy idézetet, egy motívumot meg akarok keresni, akkor azt pillanatokon belül megtehetem. Vagy ha például egy karácsonyi vagy nyelvi műsört szeretnék összeállítani, a kulcsszavak alapján kikereshetem a verseket, és egy szövegszerkesztővel forgatókönyvet is tudok készíteni, sőt ki is tudom nyomtatni.

– Beszélgetésünkre öt új CD-t hoztál magaddal. Ennek könyvváltozatát ide se lehetett volna teherautó nélkül cipelni.

– Különösen akkor, ha elmondom, hogy az egyik CD nem is CD, hanem DVD-ROM...

– Azaz?

A Magyar Rádió 2002. március 27-i Tetten ért szavak című műsorában elhangzott beszélgetés szerkesztett változata. A szerk.

– Ugyanolyan lemez, mint a CD, csak kb. tízszer annyi anyag fér rá. Ezen pl. 1 millió oldal könyv vagy 4–500 óra hanganyag fér el. A DVD-olvasó, amely a számítógépbe helyezhető, ma már 15 ezer forintért megvásárolható, ezzel filmeket, hanganyagokat és természetesen CD-ROM-okat is „olvashatunk”. Ez az itt lévő öt CD-, illetve DVD-ROM négy mázsányi könyvet foglal magában, s ez mindössze öt parányi lemezen elfér. Nekünk már több mint ötven CD-kiadványunk van, amely hozzávetőlegesen 4-5 millió forint értékű könyvet és kb. 40 méter könyvespolcot foglal magában. Csak néhány ezek közül: a 100 kötetes Jókai, Tótfalusi István kilenc szótára, az etimológiai szótártól az irodalmi alakok lexikonáig, a Magyar Életrajzi Lexikon, a DVD-ROM-on pedig rajta van a teljes 16 kötetes Révai Nagy Lexikona, Ady Endre összes műve és egy Shakespeare-összes is angolul és magyarul... De még a felét se mondtam el a tartalmának.

– Elfogadom, hogy sok minden miatt jó a CD- és a DVD-ROM. A szótárak, más adatbázisok esetében teljesen nyilvánvaló, de hadd kötekedjek: regényeket, verseket érdemes digitalizálni? Fogunk mi Jókait számítógépen olvasni?

– Ez a legnehezebb kérdés nekünk is. Rövidebb verseket a képernyőn is el fogunk olvasni. A Jókai- vagy Németh László-összes esetében azonban még nem tudjuk a választ.

– Éppen ez jelzi, hogy biztosan fogunk továbbra is hagyományos módon hagyományos, nyomtatott könyveket olvasni.

– Biztosan!

– Ez a digitalizálás új távlatot nyit a bölcsészettudomány, azon belül a nyelvtudomány számára. Mi eddig igen hosszú, akár emberöltőnyi munkával emlékeztető, bibliográfiákból, cédulákból dolgoztunk, ezek közül ma már sok minden egyetlen kattintás.

– Igen, sok minden ma már egy kattintással elérhető, kikereshető. A számítógépes CD-ROM-ról nem gondoljuk, hogy a könyv helyett van, vagy

hogy önmagától megold bizonyos problémákat. Ez csupán egy nagyon egyszerű, kézenfekvő segédeszköz, amely a gondolkodó irodalomtudóst, nyelvészt és más szakembert támogatja.

– Amikor begépelitek ezt az óriási mennyiségű szöveget, nyilvánvalóan nyelvi problémák tömegével találkozotok. Ez egyben komoly szövegkritikai munka is.

– Nyilvánvaló, hogy nem tudnánk havi 30 millió betűt begépelni, ha kritikai kiadásokat készítenénk. Arra figyelünk, hogy a legjobb, legautentikusabb kiadásokat reprodukáljuk. A mi munkánk csak a reprodukálás! A Jókai-összesnél eldöntöttük, hogy az Unicornis által kiadott 100 kötetes sorozatot digitalizáljuk, nem pedig a múlt századi vagy az Akadémiai Kiadónál megjelent sorozatot. Ezek után mi már nem tehetünk semmit. Természetesen állandó viták vannak a szedők és a korrektorok között. Mit tegyünk, ha nyilvánvaló nyomdahiába van. Nekünk a nyomdahiát is reprodukálni kell, mert nem lenne vége a javításoknak, ha abba belefognánk. Most már 13 bibliánk van, 7 teljes magyar fordítás. Nekem van egy 1000 elemű listám, amely az új fordítású bibliában lévő nyilvánvaló hibákat tartalmazza. Mi ezt a listát odaadhatjuk a kiadónak, a teológusoknak, de nem tehetjük meg, hogy önhatalmilag belejavítsuk a szövegbe. Vagy vegyük a Mikszáth kritikai kiadást: 1956-ban indult, és mindmáig tart. Más volt a helyesírás 1956-ban, és más ma. Tehát nem lehet olyan parancsot kiadni, hogy javítsuk a szövegeket!

– Akkor tehát a keresésnél is az eredeti helyesírási formát kell figyelembe venni?

– Igen, mi ragaszkodunk a forrásul választott eredeti szöveghez, mert ez az egyetlen, ami megfogható.

– Olyan óriási léptekkel haladunk, hogy pillanatokon belül talán az egész magyar kultúra digitalizálva lesz?

– Öt-hat év múlva már kevés fehér folt lesz. Mi 1998-ban indultunk, az általunk kiadott 50–60 CD a teljes digitalizált kulturális szövegmennyiségnek mintegy a fele. Néha már úgy érzem, hogy inkább értékes, fontos anyagból van kevesebb, mint amennyit fel lehetne dolgozni. Vegyük például az 50 magyar költő összes versét. Ebben az 50-es létszámban szinte mindenki benne van, akit emlegetnek. De várjuk az érdeklődők, a kutatók ötleteit: mi az, amit haszonnal tudnának „forgatni” – számítógépen.

Balázs Géza

A mindennapok nyelvi hordalékából

Egy ismert cég leveskészítményeinek zacskóján a tasak tartalmáról kétféle feliratot olvashatunk: *Grizgombóc*leves, *Daragaluska*-leves. A kétfajta megnevezésről a lekvárról szóló tréfás történet jut eszünkbe. Az üvegre az van írva, hogy *lekvár*, ezt *dzsem*-nek ejtjük, felbontáskor pedig kiderül, hogy *lekvár* van benne. Hát így vagyunk a *grizgombóc*-cal és a *daragaluska*-val is. Hiszen mindkettő levesben fogyasztott főtt tészta, a különbség csupán annyi, ami a *galuska* és a *gombóc* jelentése között van. A *galuska* búzadarából keveréssel v. fölveréssel készített, apró darabokra szaggatott főtt tészta (tájnyelvi megnevezés); a *gombóc* búzadarából gömbölyűre formált főtt tészta (köznyelvi megnevezés). Így hát mindkét különböző feliratú zacskóban lényegében ugyanazt a készítményt kapja a vásárló. Miért van szükség a kétfajta megnevezés használatára?

Képbe kerül. Ez a divatos szerkezet egyre jobban terjed szinte minden nyelvhasználati helyzetben, főleg élőszóban, elsősorban a magánéletben, a társalgási nyelvben. Használata a dzsöker szerepét kezdi betölteni már nemcsak szóban, hanem írásban, főként a publicisztikában is. Példáinkat is újságcikkben találtuk: „Az ügyészségiek ezúttal az informátort is ellenőrizték, így *került a képbe* a kábítószeres rendőrbanda”; „A motozás során *képbe került* az éjszaka ismert alakja.” A kedves olvasóra bízunk annak eldöntésével, hogy két példamondatunkban mivel tudnák helyettesíteni?

Következzék néhány szóhasználati furcsaság! „Nem vagyok *nyomulós* típus” – nyilatkozta egy ismert színész a TV-műsor-újságban. – „Végző soron kellemes gondokkal *bajmóldik* az MSZP” – olvashattuk egy országos napilap cikkében ezt a tájnyelvi igét. – Egy svéd ismeretterjesztő film tartalmi ismertetésében bukkantunk a következő mondatra: „A Viktória-tó és a Kongó-hegy többi *kis folyama* inkább a sporthorgászok Eldorádója (miért nagybetűvel?) lett.” *Kis folyam* nincs; vagy *folyam*, azaz nagyobb folyó, vagy kicsi, akkor *folyóvíz* vagy *patak*. – „Az igazi bűnösök még mindig *takarásban* élnek” – hangzott el egy magyar dokumentumfilm ismertetésében a Duna Tv-ben. – „A kormányzat a vállalkozók előtt szélesre kívánja tární az információs *folyosókat*.” A kérdés: lehet-e folyosót szélesre tární? Ajtót, kaput, esetleg karokat igen, de folyosót aligha! – Egy angol ismer-

etterjesztő filmről írták ezt: „Júniusban a *kert palettáján* minden szín egyformán ragyog.” Van-e a kertnek *palettája*? Kissé szokatlannak érezzük!

A rádióban hallhattuk egy nyilatkozó szájából a következő szót: *Két malom közt vergődik*. Helyesen: *Két malomkö közt örlődik*. – A TV 1 Divatmagazin című műsorában a következő reklámszöveget terjesztik: „Tavaszi készülődés, *sikkés* ételek, a kilókkal folytatott harcban.” Tisztelettel kérdezzük, milyenek azok a „*sikkés*” ételek? Olyanok, hogy sikkés lesz tőlük az, aki eszik belőlük?

A főváros egyik budai kerületének lapjában egy F. F. L. monogrammal jegyzett cikkben jelent meg a következő mondat: „Mostanában mintha az elmúlt évtizedek elhallgatásán fáradoznának a legtöbben, minek a sebeket *kitakarítani*, mondják a kutatók, és marad minden a régiben.” Valóban, minek a sebeket *kitakarítani*, elég ha a lakást, az utcát, a hivatali helyiségeket takarítják ki, esetleg az ott dolgozók közül is néhányat, ha rászolgálnak. A sebeket pedig *kitakarni* szokták, levéve róluk a kötést.

Az úgynevezett terpeszkedő kifejezések évtizedek óta divatoznak a sajtóban. Első példánk egy fővárosi napilapban volt olvasható: „A mobil rendkívül sok *előnyvel* rendelkezik.” A *rendelkezik* ige különösen akkor kerülendő, ha az alany nem személy, hanem tárgy. Második példánk egy megyei lapban „*jelentkezett*”: „A kertészek szerint Észak-Magyarországon a hideg csak a mélyebb fekvésű területeken *jelentkezett*.” Itt a *jelentkezik* mindössze annyit jelent, hogy *volt*: „... csak a mélyebb (fekvésű) területeken *volt hideg*.”

A *felé* névutónak -*nak*, -*nek* rag helyett való használata szintén régóta bosszantja az olvasót még az igényes országos napilapok cikkeiben is. Íme a legújabb példa: „A szőlőborpinckönyv alapján elszámolást kell készítenie annak az egyszerűsített adóraktári engedélyesnek, aki nemcsak *adóraktárak felé*, hanem kereskedők, illetve közvetlenül fogyasztók részére is végez értékesítést.” Az *értékesítést* végez-t már nem is kommentáljuk!

Graf Rezső

GARMADOK GARMADA?!

Tótfalusi István nemrég megjelent idegen szavak magyarul című szótárában megtaláljuk a *garmada* szót is, a *halom*, *kupac*, *rakás* szinonimákat ajánlva mellette (de nem helyette). Ugyanő volt, aki csaknem húsz éve Vademecumában (Szokatlan szavak szótára) e szláv szó kapcsán erre figyelmeztetett: „Gyakori hiba, hogy a szóvégi *a-t* birtokos személyjelnek véve így írják, mondják: a példák *garmadát* idézhetnének.”

Szerencsére nem gyakran, de olykor előfordul az írott sajtóban ez a hiba. Már az alanyeset is lehet kirívó: „Koszorúk, virágok *garmada*, ontják fényüket a villanygyertyák...” – ez áll az egyik egyházi lap halottak napja tájt publikált írásában. Helyesbítve: *garmadája*.

Akkor is lehetnek bajok, ha toldalékkal használják. Két mostanában kiadott könyvből idézek: „Vajon a sztálinista-rakosista bűnök és az emberellenes tettek egész *garmadát* alkotó rendszer átértékelésekor eszébe jutott-e Boldizsárnak, mi is a kellő haladás útja?” (Szeghalmi Elemér: Keresztény küzdelmek és megtorpanások 1945–1956, 60); „... sokkal tényyszerűbb, hogy a Horthy-tikosrendőrség figyelte, beépített emberekkel és spiclik *garmadával* dolgoztak” (Dr. Garamvölgyi László: Hogyan halt meg József Attila?, 90). Javítsuk ki: „... egész *garmadáját* (*garmadát + já + t*) elkövető” és „... spiclik *garmadájával* (*garmadát + já + val*) dolgoztak.”

Nincs tehát *garmad* szavunk (pontosabban: jövevényszó); ennél fogva e cikk címe is így helyes: *Garmadák garmadája*.

Még nincs vége a dolognak... Sok diáktól hallottuk már, hogy – netán hallás után tanulva? – József Attila Mond, mit érlel...-jében az 1. versszak 5. sorát eltorzítva mondja: „Ültetne krumplit *garmadába*.” Elsőnek föl se tűnik, pláne mert megőrülünk a helyes szótőnek. Valóban: ez esetben a *garmada* kapta a -*ba* toldalékot, ráadásul elvileg értelmes is a közlés, nagyjából a *tömegével* való ültetésre gondol az ember. Ám mindnyájan a rímelés áldozataivá lehetünk, ha nem tisztázzuk, mit is írt a költő a sor utolsó szavában. Minden József Attila-kötet egybehangzó tanúsága szerint: „Ültetne krumplit *harmadába*.” Igen: *h*-val, nem pedig *g*-vel! Itt a *harmad* főnévvel van dolgunk; speciális jelentése: 'termésből járó harmadrész'. A versbeli *harmadába* (az igényesebb *harmadában* helyett) ennyit tesz: 'a termés harmadrészeért'.

Holczer József

* A versbeli *harmadába* → *garmadába* torzítás a diákhumor megnyilvánulása is lehet, ugyanis az oroszul tanuló diákokat mindig is szórakoztatta a *Herzen* vagy a *Halics* tulajdonnév oroszosított *gercen*, *galics* ejtése. De ezt a szerző, aki orosz tanár is, legalább úgy tudja, mint e röpmegjegyzés tevője! A szerk.

Béka, borda, veréb, jungáta

Egy csöppnyi magyar művelődéstörténet

A szólásokban és közmondásokban nagyon sokszor a már egyre inkább feledésbe merülő régi életmóddal, a régi, többnyire paraszti világlátásból eredő nézetekkel vagy éppen hiedelmekkel találkozhatunk. Az ilyenféle nyelvi szerkesztményeknek gyakran csak egy vagy legföljebb néhány és egymástól alig különböző alakjuk van. A *ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát* közmondásnak például ilyen változatai ismeretesek: *ahogy veted ágyadat, úgy aluszkod álmodat; ahogy veted az ágyadat, úgy nyugszol stb.* Ezek a változatok mind azt a tanulságot tartalmazzák, hogy sorsunk, életünk olyan, amilyené magunk alakítjuk. A szólások, amelyeknek jelentése a bennük lévő nyelvi elemekből már nem érthető, még kevesebb változatot mutatnak, például a *ráncha szed* szólást csupán ebben az alakjában értjük 'figyelemre, rendre szoktat' jelentésűnek.

Minthogy az efféle szókasmondások jelentése a régi magyar műveltségéből származik, manapság e gyökereik kevésbé találhatnak élhető talajt. Így azután különféle furcsa kifejezések bukkannak előnk, legfőltűnbben a napisajtóban. „Világnézetek küzdenek itt, egy *bordában nőtt* eszmék és vélemények [...]” – olvashattuk az egyébként jó tolláról ismeretes publicista cikkében. Az *egy bordában szőtték* szólás 'egyformák', 'egyik sem jobb a másiknál' értelemben rögződött a hajdani házi szövőszéken végzett munkálatok révén. A szövőszék bordája a keresztoszálak tömörítését szolgáló alkatrész neve. Régen a borda fogait nádból, később fémből csinálták, e bordafogak száma attól függ, hogy milyen szélesre akarták készíteni a vásznat. Az egy szövőszéken, egy bordában szőtt kelme lett egyforma, innen a szólás. Persze rossz bordájú szövőszéken rossz anyag készült, van tehát *rossz bordában szőtték* ~ *gonosz bordában szőtték* alakulat is, amelyet már emberre vonatkoztatva használtak: 'rossz ember'. Tehát az *egy bordában nőtt eszmék* nem pusztán sajtóhiba, hanem a művelődéstörténeti és nyelvi háttér hiányos ismerete okozta elírás.

Egy másik újságicikkben ez áll: „[Egyesek] külföldi lapokban *kigyót-békát ráfognak* a polgári kormányra és annak vezetőjére.” Nos: *kigyót-békát mondani* ~ *kiáltani valakire*, a régiségben *kigyót-békát okádni valakire* azt jelentette: 'minden rosszat ráfog; aljas módon rágalmaz'. Valaha a boszorkánysággal mesterkedők egyik tevékenységének tartották, hogy kigyót, békát, gyíkot használtak

praktikaikhoz. Főzetüket, zsírjukat, mérgeket használták, a boszorkányperek tanúsága szerint maguk is ettek ezekből az állatokból, hogy bűbajos képességhez jussanak. Így hát akit boszorkánysággal vádoltak, arra kigyót-békát mondtak vagy kiáltottak, így hozták rossz hírbe.

A város lakó ember már nem ismeri az élővilágot úgy, amiként a régi, falusi gazdálkodó, innen származtatható a zavar ebben a szóláshasonlat-félében, amely szintén egy budapesti napilapban jelent meg: „Honlapjuk [ti. a szóban lévő párt] Fórum rovatában pezseg az élet, úgy száll-

Egy bordában szőtték

nak a vélemények, mint szőlőből a veréb.” A magyar szólások és közmondások című hatalmas gyűjteményben, amelyet O. Nagy Gábor adott ki 1966-ban, nem lehet effélének nyomára akadni. S nyilván azért nem, mert nincsen mögötte ismeretanyag, illetőleg tévedést tartalmaz e kijelentés előfeltevése, mármint az, hogy a verebek szőlőbe járnak a zamatos gyümölcsöt dézsmálni. Ez a seregélyek szokása. Alakult is róla közmondás: *Seregélynek szőlőn a szeme: 'mindenki azt látja meg, amit ~ akit éppen keres vagy látni szeretne'.*

A magyar irodalomban nem egy helyütt találni efféle szerkesztményeket. Karinthy Frigyes az *Így írtok* tiben ezzel kezdi a Mikszáth-stílusparódiát: „Azt tartja a közmondás, hogy »őreg legény, fakó bocskor«. Azt pedig már a mi öreg Beöthy Aldzsink se tagadná soha, hogy mondok, a közmondásnak igaza van. Hát bion (amúgy palócosan) ilyen *őreg bocskor* volnék már én is [...]”. Alighanem Karinthy találmanya ez az *őreg legény, fakó bocskor*, melynek második elemét metaforaként viszi tovább a szövegben: „ilyen *őreg bocskor* volnék már én is”. A nagy író bizonyára ismert számos öregemberre vonatkozó szólást és közmondást, továbbá a *fakó* szóval kapcsolatos efféléket, mint *fakó kocsi*, *kenderhám*, ami azt jelenti, hogy a rang, a cím meg-

van, ám hiányzik a hozzá illő életmód (ez az ún. bocskoros nemesek életvitele alapján keletkezhett).

A művelődéstörténeti háttér ismerete előbb-utóbb elhalványodik. A klasszikus irodalom olvasásának látványos visszaesése az utóbbi másfél évtizedben ugyan csak ebbe az irányba hat. A régi irodalom új kiadásai kénytelenek tárgyi magyarázatokat fűzni a főszöveg efféle részeihez, hogy a mai olvasó is megértse, miről van szó. Balassi Bálintnak Szép magyar komédiájában (1589-ben) például Silvanus juhásza, Dienes ekként panaszkodik Credulusnak: „Bestyék, lám ugyan *jő* az sok veszéll fejemre, *mint az sok légy az jungátára*. Oly nap nincs, hogy juhaimot vagy kecskémeket el ne lopnák!” (Eckhardt Sándor átírása 1960-ból). A *jő, mint a sok légy a jungátára* szóláshasonlat akkoriban aligha igényelt magyarázatot. Még a XVIII. század legelején a Bécsben fogva lévő Bethlen Miklós is azt írja egy helyen Önéletrészében, hogy (egyebek mellett) a jungátát és az édes tejet igen szerette. Nos: a Balassi-kiadások rendre megjegyzik, hogy valamilyen

lágú sajtot jelent a jungáta. A Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond által szerkesztett Nyelvtörténeti szótár (1890–1893) azt is tudja, hogy ez 'kosaras, kákából, szittyóból font edénykében tartott sajt' (caseus fiscellaris). A magyar nyelvnek eddigelé legnagyobb szótára, a tizedik kötetével immár a *p* betűs szavakig eljutó Erdélyi magyar szótörténeti tár is említi a *jungáta* szót, s jegyzetben azt, hogy bár „hangalakjára és szövegkörnyezetére nézve [ti. Bethlen Miklós erdélyi ételneveivel együtt említ] román eredetű kölcsönszónak látszik, a román szótárakban nem leljük”, és a kolozsvári román nyelvészek sem ismerik. A Balassi-komédia olasz mintájában, Cristoforo Castelletti művében, az Amarilliben lelhető a megoldás. Ott ugyanis ez olvasható a megfelelő helyen: „Più, che le mosce à la *giuncata* fresca”, e *giuncata* azt a sajtot jelenti, melyet gyékényből font tányérkában tartottak, a gyékény, szittyó olaszul *giunco*, latinul *juncus*. Talán magyarországi olasz vándor sajtkereskedők hozták a sajtot is, a nevét is hazánkba, ahol azután *jungátára* magyarosodott. (Hasonló: ol. *Giulia* – m. *Júlia*).

A bizonyára átható illatú finom sajtra tömegestül szállnak a legyek, különösen ha az, mint Castelletti pásztor drámájában említik, még friss (*fresco*) is.

Büky László

Félreértelmező szótár?

Örömmel olvastam az Édes Anyanyelvünk 2002/1. számában, hogy „javában tart, sőt befejezéséhez közeledik ... a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadásának szerkesztése”. Örömmennek főként az az oka, hogy miután ennek a nélkülözhetetlen segédkönyvnek az 1972-ben megjelent első kiadása harminc évén át hű társként segített át tudományos és szakfordítói, később olvasószervezői (lektori) pályám sok-sok buktatóján, most, nyugdíjas koromban alaposan megtréfált.

Az eset megértéséhez tudni kell, hogy hajdan a vajdaságiaknak nevezett délvidéki magyarok egyetlen napilapjának, a Magyar Szónak csaknem tíz évén át (1971 októberétől 1979 augusztusáig) nyelvművelő rovata is volt. Egy időben kiemelhető lapon – azaz két oldalon – jelent meg havonként Nyelvművelő címen.

Ebben bárki közzétehetette a régió magyar nyelvhasználatával kapcsolatos észrevételeit, az észlelt hibákat, fogyatékoságokat. Itt jelentek meg dr. Hock Rezső, Kolozsvári Csaba (dr. Gubás Jenő), Korom Tibor, Kossa János (Kek Zsigmond), Kovács József, dr. Papp György, Tomán László és még számos hivatásos és hivatott nyelvtudós és nyelvművelő anyanyelvünk ápolását és csinosítását, valamint a vadhajtások nyesegetését célzó hosszabb-rövidebb írásai, cikkei. Egészen addig, amíg a „kisebbségeket”, „nemzetiségekké” előléptető hatalom meg nem elégette a lelkes nyelvcsiszolgatást, és szép csendesen megálljt parancsolt a lap fő- és felelős szerkesztőjének, aki aztán minden különösebb magyarázkodás nélkül megszüntette a rovatot.

Hiába tiltakoztak az érdekes, szellemes, helyel-közzel csipős, kipellengérező írásokra rákapott olvasók: semmi sem használt – a rovat a mai napig sem támadt fel.

Azazhog... éveken, sőt évtizedeken át tartó nógatas és ösztökélés után mégiscsak újjáéledt a nyelvművelés lapunk hasábjain – ha nem is a régi formában. Néhány éve két kiváló nyelvészprofesszorunk: dr. Ágoston Mihály és dr. Molnár Csikós László írásai jelennek meg rendszeresen a napilap szombati számának irodalmi és művelődési rovatában, a Kilátóban. Az előbbi szerző többnyire nyelvhelyességi, az utóbbi inkább szóhasználati kérdéseket boncolgat, főként a Magyar Szóból (de más lapokból is) kiemelt példák alapján. Egyéb nyelvművelő írások – ha egyáltalán helyet kapnak a lapban – rendszerint a Közös íróasztal című olvasói rovatba kerülnek.

No mármint nehogy azt higgye e sorok olvasója, hogy az itt felvázolt szerkesztéspolitikát nyitja panaszra ajkam, mert hiszen a nyelvművelésnek – akár műkedvelő alapon – tág tere nyílik napilapunk hasábjain kívül is. A tollat korántsem a szerkesztőség

ilyetén hozzáállása adta a kezembe, hanem egészen más ok: eddigi hűséges segítőtársamnak és útmutatómnak, a Magyar értelmező kéziszótárnak a galád elpártolása!

Az történt ugyanis, hogy a fentebb említett két kedves kollégának nemrég a lap egyazon számában megjelent ismeretterjesztő cikkében egy-egy szóhasználati melléfogást fedeztem fel. Egyikük az *építési felület* szókapcsolatot szentesítette azáltal, hogy a más szempontból helyesbített mondatban megjegyzés nélkül hagyta, holott csak a szerb *gradjevinska površina* ismertetésben érthető, ami magyarul ’építkezésre kijelölt terület’-et jelent (a szerbben mértani síkidomnak és testnek egyaránt „felülete” – meg persze kerülete, illetőleg köbtartalma – van).

A másik cikk melléfogása az, hogy sok tanulságos tudnivaló mellett a bomba „robbanó vagy gyújtó töltése”-ről is szó esik benne, holott az ÉKsz. (1978, 1394. o.) szerint a *töltés* szó 2. pont alatti második értelmezése – „lőszer, lövedék (robbanóanyag)” – régies; „a robbanóanyagoknak egyszerű lövéshez, robbantáshoz szükséges mennyisége”, illetőleg az „aknában, bombákban, tűzérési lövedékekben levő robbanóanyag” elnevezése ma: *töltet*.

Ezt a szóhasználati tévedést valahogy helyesbíteni kellett, és korántsem a két kiváló nyelvtudós tekintélyének csorbítása végett, hanem azért, hogy a nyelvhelyességi kérdések iránt érdeklődő olvasók körében ezek az apró figyelmetlenség következtében becsúszott lapsusok ne okozzanak félreértést.

Igen ám, csak hogy néhány nappal kiigazításomnak a lapban történt közlése után telefonon felhívott az egyik érintett, aki egyébként igen kedves régi diákom, és minden harag vagy szemrehányás nélkül megkérdezte, hogy cikkem írásakor figyelembe vettem-e az ÉKsz. *bomba* címszó alatti értelmezését.

Amikor mulasztásomat pótlandó fellapoztam a közös „forrásművet”, megdöbbenve olvashattam az I. 1. alatti értelmezést: „Szilárd burkolatból és (ütközéskor) robbanó, gyújtó stb. *töltésből* álló romboló eszköz”.

Eddigi munkánk során nélkülözhetetlen „szerszámunk”, pótolhatatlan segédeszközünk ezúttal alaposan megtréfált mindkettenket! Remélem, az új kiadás szerkesztői az egyébként minden dicséretet megérdemlő kiadványnak ezt az elírását már helyesbítették, s a még használhatóbbá, korszerűbbé vált kézikönyv a jövőben is felbecsülhetetlen értékű segítsége lesz nyelvésznek, íróknak, szerkesztőnek egyaránt.

Szloboda János
(Zenta)

Püföljünk vagy püfföljünk?

Már elég régen olvastam az egyik napilapban egy sportközvetítésről szóló beszámolóban, hogy az ellenfelek alaposan *elpüffölték* egymást. A két *f* betűt soknak találtam, valahogy bántotta a szememet, ezért utánanéztem, hogy helyesen írták-e.

A magyar nyelv értelmező szótárában és a Helyesírási tanácsadó szótárban azt találtam, hogy ezt a nem éppen barátságos műveletet: a püfölést, helyesen csak egy *f*-fel kell írni!

Irodalmi példa is igazolja ezt az írásmódot. Petőfi Sándor 1844 augusztusában írt A helység kalapácsa című „hőskölteménye” harmadik énekének vége felé ezt olvashatjuk:

„Mester uram!”
Kurjanta vitéz Csepű Palkó,
A tiszteletes két pej csikájának
Jókedvű abraolója.
„Ne féljen semmit, mester uram,

Itt vagyok én is.”
S ezzel nekiugrék
A fondor lelkületű egyházfinak,
Hátán termett, s kezdte püfölni.

Az ütések puffanó hangját utánzó *püföl* igét tehát egyetlen *f*-fel írjuk. A porolón szokták a szőnyeget gyors mozdulatokkal verve, *püfölve* kiporolni. Ugyanígy porolják ki a rossz gyerek nadrágját is, amikor jól *elpüfölik* (bár nem a legmodernebb nevelési módszer!). Bőven elég tehát az egy *f* betű (főleg annak, akit jól elpüfölnék), nyugodtan püföljünk csak egyetlen *f*-fel!

A püfölés azonban nem tévesztendő össze a *püff!*, *püff neki!* indulatszavakkal. Ez az indulat érezhető Móricz Zsigmondnál is, amikor a Bokortanyán című kis elbeszélésében ezt írja: „Az apa felháborodik: nem tanulod az algebrátot? püff!, s nyakon vágta fiacskáját.”

Rubóczky István

Kossuth Lajos ismeretlen beszéde a magyar zászlóról

Sokszor előfordul, hogy gondolatainkat könnyebben tudjuk kifejezni, jobban megmagyarázhatjuk, ha valamilyen más fogalommal állítjuk őket párhuzamba. Már Jézus is sokszor alkalmazott hallgatósága számára ilyen nyelvi fordulatot. Ezek közé tartoztak a bibliai példabeszédek. A szegény asszony két fillérje, az irgalmas samaritánus vagy a tékozló fiú története közel hozta a mondanivalót a közönséghez. Az egyszerű, tanulatlan emberekből álló sokaság, a tanítványok így jobban megértették a Nagy Tanár közleményeit. A tanultakon is mélyebben elgondolkozhattak.

A költők is gyakran használják a képes beszédet az érthetőség kedvéért és a gyönyörködtetés céljából is. „Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon, / Messziről lobogva tenger pusztaságon: / Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem, / Majd kilenc-tíz emberöltő régiségben” – írta Arany János a Toldi első soraiban. A költő ezzel a találó képpel a hűvös őszi éjszakákat is a szabadban töltő pásztorokat mutatja be, akik a tűz mellett melegedve, talán éppen Toldi-mondákat mesélgetve előrevetítik a történet hangulatát.

Más fogalomból választott szemléletes képet Petőfi Sándor az

Egy gondolat bánt engemet című versének következő soraiban: „Legyek fa, melyen villám fut keresztül, / Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül; / Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe / Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...” Itt a költő teljes metaforákkal élt, azonosult a természeti jelenséggel. A világot rengető szabadságharc nagyságát érzékelteti a hatalmas kép.

Az idén kétszáz éve született Kossuth Lajos, a XIX. századi magyarság legnagyobb szónoka is felhasználta ilyen költői eszközt. Egyik ösztöndíjjal megtett amerikai utam alkalmával rendkívül érdekes kéziratot találtam a levéltárban. Egy újságíró tollából származott. A fiatalember Kossuth amerikai partra szállása alkalmával csatlakozott hozzá, elkísérte útjára, és kitűnő megfigyelőképességről tanúskodó, aprólékos jegyzeteket készített „a nemzet vendégének” útjáról. Hiteles feljegyzésében több ismeretlen Kossuth-beszéd maradt fenn.

Egyik beszédében Kossuth a magyar zászlóról szólt (a szövegrészletet saját fordításomban közlöm):

„Végezetül kérem, fogadják el a háromszínű zászlót, amely alatt harcoltunk. A piros a magyar harcosok ezrei vérének jelképe, akik elesetek a szabadság ügyéért, a fehéret, amely a tisztaságot jelképezi ebben a zászlóban, so-

hasem szennyezte gyávaság; és a zöldben most az Önök rokonszenvével megerősített reményeink testesülnek meg, hogy még véghezvihetjük hazánk felszabadítását, amikor zászlónk az Önökével mint védelmezőnkével együtt az önkényuralom és rabszolgaság romjai felett lengedezhet majd.”

Kossuth jól ismerte az amerikai hallgatóság igényeit. Ezért beszélt a számukra is olyan becses szabadságról, amelyért ezek ontották vérüket – akárcsak az amerikai függetlenségi háború idején. Az erkölcsi tisztaságról, tehát az Újvilág alappilléreiről szól, összefoglalásképpen ismét összekapcsolja hazánk és az Amerikai Egyesült Államok viszonyait, és egy újabb lelkesítő képet látat: a zsarnokság és a rabszolgaság romjai felett lengő magyar és amerikai zászlót.

Lehetetlen nem gondolnunk Petőfi Sándor idézett versének látomásszerű befejezésére. Csakhogy a költő nem volt ilyen derűlátó. A világszabadság és a zsarnokság küzdelmének kimeneteléről nem tesz említést. Saját, egyéni sorsát, halálát – mint tudjuk – megjósolta.

Kossuth bízik a győzelemben. A zsarnokságot és a rabszolgaságot le fogják győzni. Hallgatóságát így lelkesítette. Már emlé-

kezetes országgyűlési beszédeiben, alföldi toborzó útjain ezzel a szónoki fogással élt. Bizonyos, hogy őszintén így is érezte, ezért tudta elnyerni hallgatóságának bizalmát.

Így hatott az amerikai közönségre is. Egy amerikai szabadkőműves lap, a The Masonic Review 1883-as évfolyamának 229. oldalán az Ohio államban található Cincinnati városában Daniel Webster amerikai politikussal folytatott beszélgetést közölt. Ebben Webster a következő véleményét fejezte ki Kossuthról:

„Úgy viselkedik, mint egy király, királyi természetű. Senki sem felejtetheti el a megjelenését, aki csak látta. Mintegy öt láb nyolc inch magas, vékony termetű, arca átható értelmet sugároz, magas, széles homlokkal és szögletes, de keskeny állal. Haja elől gyérülő és sötétbarna színű. Szakállát hosszan, de ritkán hordta, ízlésesen és gondosan rendezte el, bajusza hosszú és tömött volt. Szeme világoskék és nagy, jól illik sűrű, ívelt szemöldökhöz. Arcszíne halvány. Melankólia, komolyság, kifinomultság, nemesség, férfiúi erő és azonnali, döntő cselekvésre való képesség jellemezte minden mozdulatát.”

Ilyen külső adottságokkal az idézett beszéd még fokozottabb erővel hatott. Megérthetjük mi is, a késő utódok, miért volt olyan hatalmas sikere Kossuth beszédeinek Amerikában is.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

2002. szeptember 19-én ünnepeljük Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóját. **A szerk.**

Idegen szavakról

– az esztétikum jegyében is

G enfben élő egykori angol szakos barátom, egyetemista társam, aki az idegenben is féltve őrzi anyanyelvét, azt írta, hogy legközelebb villámpostán (= e-mailen) jelentkezik, de elektronikus postának is hallottam már említeni ezt az új fogalmat. Nagy örömmre szolgált, hogy október 29-én az MTV Szószóló című anyanyelvi műsorában már villámpostán kérték a hozzászólásokat a műsorhoz. A show és a party azonban, úgy tesszük, kitörölhetetlenné vált, noha az előbbi csupán látvány-t, mutatvány-t, bemutató-t, revü-t jelent; a televíziós beszélgetés, a talk-show rövid és találó magyar neve pedig már az Idegen szavak és kifejezések kéziszótárában is telefele. Persze, nemcsak főleg angol eredetű szavakról van szó, hanem latin eredetűekről is (noha ezek fölújulásába az angol is belejátszhat, ahová egykor szintén bekerültek). A konszenzus magyarul egyszerűen egyetértés, az evakuál: kitelepít, kiürít, a nyakra-főre használt infrastruktúra helyett egyik kiváló írónk a belső szerkezet-et használta (de lehetne talán közellátvány is). A homályos jelentésű státustörvény helyett már megszületett a kedvezménytörvény, s az ad hoc bizottság helyett is egyre többször lehet hallani az eseti bizottságot. S ha van rémdráma, rémgény, akkor a horror miért ne lehetne magyarul rémfilm, s ha ezt talán kissé erősnek, elítélőnek éreznék a filmesek (bár éppen eléggé rémítőek), legyen a nevük becézőleg rémi – így legalább a krimi-vel is rímelve (rémelne). A thriller nem annyira rémít, csupán borzongat, úgyhogy „cidrizünk” tőle, így hát lehetne a neve cidri, vagy még inkább y-nal cidry – így talán az anglofónok is szívesebben befogadnák. Arra, hogy az idejében forgalomba hozott találó magyar elnevezés milyen gyorsan elterjedhet, jó példa a home page tükörfordítása, a honlap.

A magyar sportnyelvben az 1930-as években végbement egy sikeres és jelentős nyelvújítás, amelyet a hazai nyelvtörténet is számon tart. A futball-ból ekkor lett labdarúgás, a bekk-ből hátvéd, a taccsbíró-ból partjelző, a pentatlon-ból öttusa, a dzsúdó (judó)-ból cselgáncs, a backhand-ből fonák(ütés), a volley-ből röpte stb. Napjainkban számtalan újfajta játék, sportág honosodott meg nálunk, de ezeknek magyar elnevezé-

se kényelmességből vagy ráhagyiságból nem történt meg idejében. A surf (szörf) magyar neveként megszületett ugyan a széllovaglás, illetve a hozzá használt sporteszköz neveként a szélsikló (több mint két évtizede volt is Szélsikló Világajnokság Tihanyban, de mára szinte kizárólagossá vált az angol szó magyaros átirata, a szörf). A snowboard magyar neve a hódeszka, s a belőle alkotott ige a hódeszkázik, de itt is kezd egyeduralomra jutni az angol név, ezúttal magyaros átírás nélkül. Rokon vele a hó nélkül használt guruló skate board, jó magyar nevén gördeszka. A squash magyar neve is megszületett, a fallabda, a bowling magyarul teke, tekés; a gokart, sajnos, így honosodott meg, pedig lehetne magyarul terepjárgány vagy versenytárgány is. E sorba tartozik még az elharapózott fitt, magyarul magabíró, állóképesség, a fitness, vagyis állóképesség, magabírárs, erőnlét, a body-building magyarul testépítés, izomedzés; a slendering szalon magyarul karcsúsító szalon. A kick-box magyarul üsd-rúgd boksz, illetve kéz-láb bunyó lehetne; de az új angol sportszavak beáradása sokszor szinte a padlóra küldi a fejbevert olvasót, mint egyik megyei lapunk (nevesítsünk: a Békés Megyei Hírlap) „Újabb kick-box finálé” című sporthírében: „A rendkívül sikeres hét végi light-contact országos bajnoki döntő után ... következnek a semi-contact stop országos bajnoki döntő”. Szerencsére a magyar nyelvérzék még működik. A magyar fül számára többnyire érthetetlen idegen szavak ellen a széperzék, az esztétikum nevében egyre gyakoribb a viszolygás. Egy rádióműsorban a Nemzetvédelmi Egyetem hallgatóinak jövőbeni kilátásairól szólva a tudósító az output ’kimenet, eredmény’ szót használva, jellegzetes közbevetést tett: „Eddig a katonai pályát illetően az output-tal foglalkoztunk – jaj, de csúnya szó!”. S hasonlóan vélekedett egy másik műsor riportalánya is, amikor így szólt: „Csúnya szót fogok mondani: kommunikálni.”

De hát rengeteg olyan idegen szó hangzik el a tömegközvetítésben, lát napvilágot a nyomtatott sajtóban, a közérdekű szövegekben, amelyeket nagyon is szükséges volna magyar megfelelővel helyettesíteni. A divatos plaza voltaképp spanyol eredetű, s azt jelenti, hogy ’tér’. Azonos eredetű az

olasz piazza szóval, amelyből a mi piac szavunk is lett, minthogy a városi tereken folyt az árusítás. De a plazá-hoz hasonló nagyáruház neve már régen élt nyelvünkben, ez a bazar. Gondoljunk például a „Párizsi bazar”-féle nagy árucarnokokra – s ez az árucarnok szintén megfelelne a főlegesen behozott angol-spanyol plaza helyett. Az instant coffee, instant cacao magyarul tüstént kávét, tüstént kakaót lehetne; a blézer-t magyaríthatnánk szélbekecs-re, szélzéké-re. A divatos tesztel magyarul egyszerűen megvizsgál, próbára tesz; a turbóz, a felturbóz azt jelenti, hogy dúsít, feldúsít, felnagyít. Máskor már úgy-ahogy befogadott latin eredetű nemzetközi szavak helyét foglalják el az újonnan behozott angol szavak: az irányzat, irányulás jelentésű tendencia helyére benyomult a trend. Megint máskor meglovó jó magyar szavakat szorít ki a főleg angol, például a csapat, csoport helyett használt team, a versenytárgyalás helyett behozott tender, a tartályhajó helyébe csúsztatott tanker. Gyakran már kiveszőben levő latin eredetű szavakat éleszt újja a fenntartás nélküli idegenmajmolás. Ilyen a sok közül az eltűr, elvisel jelentésű tolerál, a türelem jelentésű tolerancia, vagy a türelmes, megértő, elnéző helyébe sznoboskodó toleráns. Az egyetértés-t, megegyezés-t felváltotta a konszenzus. A fesztivál a II. világháború előtt egyszerűen ünnepély, ünnepség, bemutató volt; hozzáánk ez az angol, német, francia stb. nyelvben használatos (végső soron latin eredetű) divatszó az oroszról került, akárcsak a kombajn vagy a diszpécser. (A végén még megérjük, hogy kutya- és lófesztivál-t is rendeznek hazánkban.)

A magyar kultúra nemzetközi tekintélyű nagy alkotója, aki a magyar zenei anyanyelvet egyetememes művészetébe emelte, a száműzetésében is féltve őrízte anyanyelvét. Amerikai orvosa, dr. Holló Gyula mondta el nemrég a Magyar Rádióban: „Nem szerettem, ha a magyar mondatokba angol szavakat kevernek, s ha ilyet tapasztalt, nem fukarkodott a kritikával: a nyelv tisztasága neki nagyon fontos volt.” Bartók Béla vélekedése a főleg idegen, a nyelvünkben túladó angol szavak esetében is zsinórmértékül szolgálhat számunkra.

Szilágyi Ferenc

A kordé nyomában

Az utóbbi néhány évben kutatómunkám során több száz különféle műfajú, XVII. századi, levéltárban őrzött nyelvemléket tanulmányoztam. Misszilisek, nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek, különféle jogi iratok (testamentumok, örökbeadási és kölcsönvételi nyilatkozatok), periratok (köztük boszorkányperek), valamint határviták és határjárások iratai kerültek a kezembe. Akkortájt a szomszédos települések vitás határügyeinek eldöntésére megyei tisztviselőkből álló testület vonult ki a helyszínre, hogy ott meghallgassa és jegyzőkönyvbe vegye a tanúvallomásokat.

Egy 1633-as határvita az egykori Nógrád vármegye két települése, Gács (ma Halič Szlovákiában) és Parlagos (ma Polichno) között egy erdő tulajdonjogában próbál igazságot tenni. A perben másodikként meghallgatott tanú vallomásában – az íródeák lejegyzésében – olvashatjuk az alábbi mondatot: „... láttam hogy az Falubeliekis Paltzákkal jöttek utánunk, enis kordera nem vettem az dolgot, hanem jobban megindultam előtök...” A ma már nem használatos szólás nyomába eredtem.

Közmondás- és szólásgyűjteményeink nem ismerik a *kordera nem vesz* frazeologizmust. Margalits Ede Magyar közmondások és közmondásszerű szólások című gyűjteményében több olyan szólást is találunk ugyan, amelyben szerepel a *kordé* szó, de egyik sem a fentihez hasonló alakú: *kordera banni* 'pusztulásra juttatni', *kordera mondani* 'alap nélkül, találmóra állítani valamit'.

Szótáraink és lexikonaink szómagyarázatai szerint a *kordé* szó jelentése: „kétkerékű, egyes vonóállatra vagy kézi húzásra készült kisebb szekér” (Révai Nagy Lexikona); „Két rúd között egy lóval vontatott, kétkerékű teherszállító eszköz (talyiga). Magyarországon leginkább kubikosok használták” (Magyar Nagylexikon). Értelmező szótárunk egy népköltésből idéz, melyben a Nyelveművelő Kézisótártól kissé népiesnek minősített *kordély*

szó szerepel: „Én nem húzhatok kordélyt, sem pörkölt zab nem kenyerem.”

A történeti-etimológiai szótár szófejtése közelebb vihet minket a XVII. századi tanúvallomásban olvasott szólás értelmének felderítéséhez. Eszerint régen a *kordé* melléknévként 'jelentéktelen' jelentésben járt a *taliga*, *szekér*, *szánkó* típusú szavakhoz.

Ez a melléknév tapadással, az utótagnak az előtagra való ráértésével foglalhatta magába az 'egyfajta szállítóeszköz' jelentést. A szó esetleges német származását is említi a szótár, *kareden*-ként, valószínűsített eredeti alakjában 'nyomorúságos szekér' jelentésben élt. Egy XIX. századi szóláshasonlatot is olvashatunk itt: „Van módja benne, mint a' Koldusnak a' kordé hátuljában”.

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár kétféle szófajban és jelentésben említi a *kordé* szót: 1. *mn* 'haszontalan, hiábavaló' 2. *hsz* 'vaktában, istenszámban'. A szótár az utóbbi jelentésben, a szó *-ra*, *-re* ragos alakjában közöl néhány adatot, 1672-ből: „teoruenynelkul, cziak ollj kordera nem kellene hadni”, 1704-ből: „Azért ő el nem bocsáthatja kordera, hogy valami nyavalyája legyen az asszonynak, s azután neki legyen baja mia.” Az etimológiai szótár külön szócikkben sorolja fel a *kordera* ragos alakváltozat jelentéseit, ezek közül – szólásunk megfejtése szempontjából – az 1574-es figyelemreméltó: 'csak úgy körülbelül, melleleg'.

Az adatok tanúsága szerint tehát aki *nem veszi kordera a dolgot*, az nem veszi azt félvállról, csak úgy melleleg; nem cselekszik vaktában, tehát figyelmesen foglalkozik valamely ügygel. Eredeti jelentésében: a nyomorúságos kordera, a koldusok mellé, méltatlan helyre nem ültet nagyobb tiszteletet érdemlő embert, vagy nem helyezi az olyan terhet, amelyre különösebb figyelemmel kell vigyázni. Szólasfejtésünk szerint tehát a komolynak, jelentékenynek tartott ügyre mondhatták: *kordera nem veszi a dolgot*.

Gréczi-Zsoldos Enikő

Túlfeszített mondatok – bújócskázó mondatrészek

Hernádi Sándor és Kemény Gábor kifejezését idézem a címben, és olyan példákat sorolok fel, amelyeket a Krónika, a Romániai Magyar Szó és a Szabadság című lapokból gyűjtöttem. Mindegyik példa közös jellemzője, hogy az olvasó nehezen tudja kibogozni a beszélő szándékát, mert az egymás mellé sorakozó melléknévi igenevek, határozós és tárgyas szerkezetek helyett világosabb üzenetet továbbítottak volna a mellékmondatok.

1. „Egyértelmű tetszésnyilvánítás fogadta dr. Szabó Árpád unitárius püspöknek a határon túli magyarságra vonatkozó státustörvény mellett feltétel nélkül állást foglaló beszédét az augusztus 11-én szervezett III. Unitárius Találkozón” (Krónika, 2001. aug. 13.).

2. „Közel ötezer ember vett részt tegnap a felsőháromszéki Kézdisztentlélek fölött magasodó Perkőhegyen levő Szent István-kápolnához tartozó zarándoklaton. (Krónika, 2001. aug. 21.).

3. „A vizsgálóbizottság a gennyes légcső- és hörghurut előidézte légzési elégtelenség és a kezdődő tüdőgyulladás miatt beállt szívstopp miatt meghalt csecsemő esete kapcsán összesen nyolc személy felelősségre vonását javasolja” (Romániai Magyar Szó, 2001. aug. 31.).

4. „Mohamed Al Fajad, akinek a fia, Dodi szintén a párizsi autószerencsétlenség áldozata lett, az évfordulót felhasználva az amerikai sajtóban folytatta hadjáratát azon elméletének alátámasztására, hogy fia és a hercegnő az amerikai és a brit titkosszolgálatok összeesküvésének áldozata lett, nem pedig saját alkalmazottjának, a párizsi Ritz szálló sofőrjének részeg állapotban, nagy sebességgel való vezetése okozta halálukat, ahogyan ezt a francia hatóságok megállapították” (Szabadság, 2001. szept. 3.).

5. „Az erdélyi magyar történelmi egyházak püspökei nélkül vitatta meg a Szövetségi Egyeztető Tanács (SZET) szombaton az RMDSZ ügyvezető elnökségének a magyar igazolvány megszerzéséhez szükséges ajánlások kiállításáról szóló határozattervezetét” (Krónika, 2001. szept. 24.).

6. „Venezuelában 14 ember életébe került egy rendőri figyelmeztető lövést követően kirobbant tülekedés egy nyilvános televíziós fesztiválon” (Krónika, 2001. okt. 23.).

Málnási Ferenc

Még egyszer az Európai Unió nyelvéről

Köszönettel nyugtázom, hogy az Édes Anyanyelvünk 2002. februári számában Minya Károly ismertette *Virágozzék minden nyelv! Soknyelvűséget és egyenrangú nyelvi érintkezésért Európában* című könyvecskémet. Az ismertetés tárgyilagossága azonban egy ponton csorbát szenvedett azzal, hogy az eszperantóval szemben hangoztatni szokott ellenérvek (hiányzik belőle a természetes nyelvek kulturális és történelmi gazdagsága; egy semleges nyelv használata hagyomány- és identitásvesztésre vezetne) felsorolása után elmaradt annak közlése, hogy az ismertetett könyv arra is kitért, hogy ezek az ellenvetések az eszperantóval szemben miért elfogadhatatlanok.

Arról van ugyanis szó, hogy egy nyelv többféle szerepet tölthet be, használatának célja különféle lehet. Csak kettőt említve: lehet anyanyelv, és használhatják közvetítő nyelvként. Az ellenvetésekben felhozottak az anyanyelvi szerephez köthetők. Az eszperantót azonban senki sem ajánlotta anyanyelvként valamelyik nyelv helyett. Azt aligha lehetne bizonyítani, hogy például egy finn és egy görög (a példák tetszés szerint gyarapíthatók) közvetítő nyelvi érintkezéséhez (kommunikációjához) szükség lenne az angol (a német, a francia...; de melyik angol, melyik német, melyik francia?) nyelvhez kötődő kulturális és történelmi sajátosságra (lenyomatra). Nyilvánvalóan arra van szükség, hogy a közvetítő nyelv alkalmas legyen mindazon gondolatok egyértelmű kifejezésére, amelyeket az érintettek kölcsönösen közölni kívánnak. Az pedig külön áldás, ha a közvetítő nyelv könnyen megtanulható, s különösen az, ha egyenrangú nyelvi érintkezést tesz lehetővé. Az eszperantó ilyen nyelv. 1887-től mind kiterjedtebben használják, és használata következtében senki sem veszítette el anyanyelvéhez kötődő identitását. Ellenkezőleg!

Ami pedig az eszperantó nyelv kulturális vonatkozású jegyeit illeti – miként már UNESCO-határozatok is megállapították –: a békének, a kölcsönös megértésnek, más népek és kultúrájuk tiszteletének szellemisége elválaszthatatlan tőle. Bizonyos más nyelvek terjesztése és használata tekintetében vajon állítható-e ugyanez?

Idegen nyelvek tanulására számos – megnevezhető – ok miatt szükség van, ez határozottan állítható; akár még többféle nyelv megismerése is kívánatos, mint ahányra a nyelvtanulás ma irányul. Az eszperantó ennek a szükségletnek egyáltalán nem tagadása. Ellenkezőleg –

még ha első pillantásra hihetetlennek tűnik is ez az állítás –, segíthet egy ilyen szükséglet kielégítésére irányuló folyamatot. Ugyanis az eszperantó etnikus nyelvek szótári és nyelvtani elemeiből építkező nyelv, elhagyva olyan sajátosságokat, amelyek egy-egy etnikus nyelv történeti alakulása során keletkeztek (pl. a különféle kivételek), de amelyek tudatosan tervezett nyelvnél elhagyhatók, mert szükségtelenek. Ettől vált az eszperantó az etnikus nyelveknél lényegesen könnyebben megtanulhatóvá, és ezért töltheti be egy olyan nyelvi modell szerepét, amelynél könnyen felismerhetők és tudatosulhatnak általános nyelvi jelenségek (pl. a szavak szófajtsága). Ezáltal első idegen nyelvként mintegy bevezető, alapozó lehet a további idegen nyelv-tanuláshoz. Mindezt már nem kevés nemzetközi iskolai kísérlet igazolta 1918-tól napjainkig. (Meghatározott óraszám elérése után magasabb szintet ér el azoknak a tanulóknak a nyelvtudása, akik az eszperantóval végzett alapozás után kezdték el tanulni az etnikus idegen nyelvet, mint azoknál a tanulóknál, akik kezdettől fogva az etnikus idegen nyelvet tanulják.) Ezek a kísérletek kimutatták továbbá azt is, hogy a tanulóknak az anyanyelvhez való viszonya is kedvező változáson megy át.

Az eszperantó kínálta előnyöknek tíz- és százmilliók érdekében történő hasznosítását az eszperantisták régóta javasolják. A javaslat az európai integrációval összefüggésben különösen időszerűvé és élet-szerűvé vált. A széles körű hasznosítás lehetőségének, módjainak tüzetes feltárása és a hasznosítás feltételeinek megteremtése azonban kormányok, tudományos intézmények, uniós intézmények feladata lenne (az eszperantómozgalom megfelelő intézményei csak szakértő közreműködők lehetnek).

De miért nem történik semmi lényeges? Azért, mert akiknek tenniük kellene, azok egyfelől olyan eszperantóellenes tévhitek és előítéletek megszállottjai, amelyeknek indokolatlanságára itt rámutattunk, vagy pedig lebecsülik az európai integrációban a nyelvi tényező fontosságát, illetőleg olyan politikai és/vagy gazdasági erők közvetlen vagy közvetett hatása alatt állnak, amelyeknek a mostani nyelvi viszonyok igen nagy hasznot hajtanak. Az anyanyelvek mellett egy arra alkalmas közös közvetítő nyelve az Európai Uniónak akkor lesz – akkor lehet – majd, ha a leginkább érdekeltkezők ráeszmélnek valódi érdekeikre, és kiállnak azok érvényre juttatásáért.

Gados László

Egy olyan ejtési hibáról írok, ami a magyarországiak beszédében egyre inkább általánosul, egyre több nyelv szavainak ejtésében terjedt el.

A kiindulópont a magyarországi német ejtésnek egy – feltehetőleg nagyon régi – hibája, az, hogy az *ei* betűkapcsolatot nem *aj*-nak, hanem *ej*-nek ejtik: *meine* (mejne), *keine* (kejne). Helyesen így lenne: *májné*, *kájné*. És ez a magyar beszédben is megvan, minthogy a német tulajdonneveket így ejtik: Einstein (ejnszejn), Meissner (mejszner), és ami ennél is több, sokan a végül is magyar szónak tekinthető Svájcot is *svejcnek* ejtik. A helyes, az egységes német irodalmi nyelvi normának, a Hochdeutschnak megfelelő ejtés ez lenne: *ájnsztajn*, *májszner*, *svájc*.

Még inkább meglep az, hogy az Idegen nevek kiejtési szótára (1974) nemcsak hogy nem hibáztatja, hanem mintha helyesként, normatívként szentesíteni akarná a német tulajdonnevek (pl. Leipzig, Weimar) helytelen ejtését, és teszi ezt a közölt forrásmunkák jelzéseinek ellenére.

Különböző eltérő vélemények vannak arról, hogy mi ennek az ejtésnek a forrása (vajon csak az alsó-ausztriai nyelvjárás?), és hogy miért nem terjedt el az egész magyar nyelvterületen (például Erdélyben ismeretlen).

Természetesen ez ügyben nem szeretnék, nem szándékozom „német nyelvművelő” lenni. Már csak azért sem, mert aligha lehetne ezt a hibát megszüntetni. És hogy mégis írok erről, annak két oka van, és mind a kettő túlmutat a német nyelvhasználaton.

Noha a jeles szerző által tárgyalt kérdések némelyikével lapunk már foglalkozott korábban – vö. Vezényi Pál: Svájc vagy Svejc? (Édes Anyanyelvünk 1998. 4:17), Gerstner Károly: Svájc! (uo.) –, a cikket egyéb tanulságaiért így is közlésre érdemesnek tartjuk. A szerk.

Ej, ej!

Az egyik ok az, hogy már a magyar ejtésben is vannak ilyen hibák, amilyen például a már említett Svájc, aminek *svejc* ejtéséről helyesen állapítja meg a Nyelvművelő kézikönyv (1985), hogy „nem felel meg sem a színpadi német, sem az elfogadott magyar kiejtésnek” (II. 727). Ilyen továbbá a *spájc*, bájos helytelen *spejz*, *bejgli* ejtése.

De van egy másik, talán az előbbinél is fontosabb magyarázata annak, hogy erről írok. Ez pedig az, hogy a német eredetű *ej*-jel való ejtés – mint valami erőteljes ejtési „tendencia” (kompetencia) – áterjedt más nyelvekből való szavakra is.

Előszörban angol szavak ejtésében figyelhető ez meg. Sokatmondó példánk a *nájlón* helyett elterjedt *nejlón*, amit – sajnos – szentesített A magyar helyesírás szabályai (tizenegyedik kiadás, 1984). És hallani lehet azt is, hogy *sztrejk*, a helyes *sztrájk* helyett. De ami leginkább meghökkentő, az az angol tulajdonnevek ejtésében figyelhető meg: Dreiser (dráizer) az említett kiejtési szótárban így is szerepel: *dreizer*.

És már a francia nevek ejtésében is hallani *ej*-ezést: a vakírás kezdeményezője, Braille (bráj) neve a Duna Tévé műsorában így hangzott: *brej*.

Mi több, már magyarnak tekinthető személynév ejtésében is előfordult: a Halotti beszédet tartalmazó Pray-kódex elnevezéséből a Pray (a Kossuth rádióban) így hangzott: *prej*. Ekkor mondtam magamnak, hogy erről írni kell. Félő ugyanis, hogy az *ej* a magyar nyelvhasználatot is elárasztja, Milyen furcsa, torz lenne a *báj* vagy a *háj* így: *bej* és *hej*. Szeretném remélni, hogy ezzel a feltételezéssel, jóvondóléssal melléfogtam. Csak egy rossz álom volt...

Szabó Zoltán

Aki megért, az egyet is ért?

Az Amerikai Egyesült Államokat szeptemberben ért terroristámadásról napilapjaink sok cikket és levelet közöltek. A hozzászólók közt néhányan arról írtak, hogy meg kell érteni a támadók indokait. Mások ezt felháborodottan utasították vissza, mondván, itt semmiféle megértésről sem lehet szó. A támadást meg kell torolni, a gyilkosságokban vétkeseket meg kell büntetni. Aki meg akarja érteni őket, az a terroristák pártjára áll, és az áldozatokat marasztalja el. Véleményem szerint azonban itt az utóbbiak tévesen azonosították megértés-t az egyetértés-sel. A megértés-t javasolók sem gondoltak arra, hogy jogos volt a támadás, csak feltételezték, hogy az indokok feltárásával sikeresebben lehet fellépni a terrorizmus ellen. Ők racionálisan ítéltek meg az eseményeket, és a válaszlépésekről is hasonlóképp gondolkodtak. A másik álláspontot vallók szerint erre nincs szükség, egy erőszakos tett csak hasonló módon torolható meg.

Tény, hogy a köznap beszédben előfordul hasonló értelmezése e két fogalomnak. Vannak helyzetek, amikor az a látszat alakul ki, hogy akinek megértem az indokait, annak egyúttal méltányolom is a cselekedetét. Csakhogy semmi alapja sincs annak, hogy el is fogadjam a cselekvő fél álláspontját, ha megértem, mit miért tett. A megértést követheti a kritikus állásfoglalás, amelyben szerepe lehet a tett megelőző körülmények számításba vételének, de saját értékítéletünknek is. Nem kell azonosulni a cselekvővel. A megértésben csak az tisztázódik, hogy mi volt a másik fél „vélt igazsága”. Ez pedig nem azonos a feltétlenül elfogadandó abszolút igazsággal.

Aki megért valakit, az – a Magyar értelmező kéziszótár meghatározása szerint – „valakinek érzelmi- és gondolatvilágába bele tud illeszkedni”. Igaz, egy másik meghatározásban ott van az egyetértés is, de csak arra az esetre vonatkozóan, amelyben a megértés kölcsönös. Erről pedig a szeptemberi terroristámadás esetében szó sem volt. Ugyanezt a kölcsönösséget hangsúlyozza az értelmező szótár *egyetért* címszáva is. Egyetértés csak akkor lehetséges, ha két fél „azonos véleményen van”.

Egyébként csak az nem tudja ezt megérteni, aki a valóságot is fel akarja osztani jóra és rosszra, helyes és helytelen álláspontra, ráadásul úgy, hogy mindig a saját véleményét tekinti igaznak, jónak. S nem akarja megérteni a dolgok viszonylagosságát, kölcsönhatását. Valamint azt sem, hogy egy tett jogosultságát számos tényező határozza meg, nem szerencsés egyetlen okra vezetni vissza. Az emberi életek elpusztítása persze sohasem menthető, de érdemes arra gondolnunk, hogy háború esetén mindegyik fél indokoltnak tartja a maga részéről elkövetett gyilkosságokat. Nem könnyű megfogalmazni, hogy akkor melyik tett jogos, és melyik jogtalan. Csak a körülmények tárgyilagos tisztázásával lehet eljutni a viszonylag helyes értékeléshez. Ehhez pedig az eset hátterében meghúzódó indokok megértése kell, és semmiképp sem az elvakult válaszadás.

Maróti Andor

Gyerekszáj az anyanyelvről

Az ez év tavaszán rendezett Erős várunk a nyelv című nyelvhasználati verseny nyitó eseménye egy műsor volt. A nyíregyházi Eötvös József Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium magyar szakos tanárai nemcsak szépírók nyelvről szóló gondolatait használták fel a műsor összeállításakor, hanem egy sajátos közvélemény-kutatás eredményét is. A következő kérdést tették fel a diákoknak: Magyarok vagyunk, magyarul beszélünk, miért kell mégis magyarul tanulnunk?

Nézzük, milyen válaszokat adtak a tanulók! Elsőként a világos, egyértelmű, helyes feleletek: „Azért kell az iskolában tanulni a magyar nyelvet, hogy helyesen tudjunk írni; amit el akarunk mondani, azt szépen meg tudjuk fogalmazni.” „Ha minden ember a saját kedve szerint írná a szavakat, akkor idővel talán nem is értenénk meg egymást.” „Mivel magyarok vagyunk, legalább annyit tehetünk hazánkért, hogy ismerjük és helyesen beszéljük anyanyelvünket.” „Ápolnunk kell hagyományainkat, anyanyelvünket, hiszen ettől vagyunk magyarok: szokásainktól, ünnepeinktől, összetartozásunktól s a közös nyelvtől, amit meg kell őriznünk.” Nagyon kedvesen fogalmazza meg a problémát egy harmadik osztályos. „Hogyha szóban vagy írásban kérdeznék, az szoros helyzet lenne, ha nem tudnék válaszolni.”

Másodszorban meg kell említeni a sajátos szempontú, helyenként kissé humoros, extrém válaszokat. „Azért kell tanulni, hogy a magyartanárok kapjanak fizetést.” Mivel ezt egy 4. osztályos írta, nem feltételezhetünk benne semmiféle cinizmust, csupán naív báj. Hasonlóképpen a következőben is: „Angolországban is angolul tanulnak.” „Attól, hogy magyarok vagyunk, annak születünk, nem fog csak úgy a fejünkbe szállni a magyar nyelv és irodalom.” Bizony, a dicsőség sem, mindezért meg kell küzdeni. Következzék egy önkritikus válasz: „Emberek vagyunk, és senki sem tökéletes. Ez vonatkozik a nyelvtudásra is.” Íme a környezet- és állatvédő gondolata: „Azért, hogy az állatok is fenn-

maradjanak.” „Azért, hogy ne szennyezzük a természetet.” Közvetve biztos igazuk van.

A másik kérdés így hangzott: Hogyan őrizzük meg anyanyelvünk épségét, szépségét? Íme a másodikosok „komolyan megfontolandó” és kedves válaszai: „Ha pösszegünk (sic!), menjünk logopédushoz!” „Ne maradjunk sokáig más országban, mert akkor átszokunk egy más nyelvre!” „Ne használjunk kifejezésten szavakat!” „Tanuljuk meg a kerek betűt!” „Vegyünk illemtanórákat!” „Sokat kell olvasni, telefonálni.” „Vigyázok a könyvtári könyvekre.” „Ne nézzünk nem magyar filmeket!” „Híreszteljük, tanítsuk a magyar nyelvet!” A negyedik osztályosok válaszai közül néhány: „Ne beszéljünk barbárul!” „Ne becsüljük le nyelvünket!” „Bejáratom nyelvünket.” „Olyan szép szavakat kell használni, mint a legszebb magyar szó: cipőfűző.” „Emelt számban tanuljuk a magyart!” „Legalább két-három órát a nyelvtanra szentelünk. Szerintem ez meg is van, hiszen egy ember nagyon sokat ír.” Bár így lenne – tehetjük hozzá. A felsősök közül többen a költészettel kapcsolták össze a kérdést: „Szép verseket írok, nem hagyom romlani ezt a nyelvet.” „Híres költő legyen belőlem, és ismerjen az egész világ.” „Az idegen szavak eltörpítik a magyar nyelv múltját, ne használjuk őket!” „Nem hadarom a szavakat, nem harapok le a szavak végéről toldalékot.” Végezetül következzen egy tudatos, felnőttes, szenvedélyes, lázadó gondolkodó: „Miért vagyok magyar? Miért pont magyar vagyok? Nem tudom. Valószínűleg nem is fogom megtudni. De ez nem lényeges. A magyarság egy nagy történelmi múlt, egyéni kultúrával rendelkező ország, amit ma sajnos minden kezd elnyomni. Itt van például az amerikanizálódás. Mc’ Donalds, Tesco, Metro, Plaza?! Már nekünk is van! Mehetünk az EU-ba! Ott a mi helyünk!”

Minya Károly

Győriek anyanyelvünkért

„Szeretem édes hazámat, s ugyanazért
a magyar nyelvet is szeretem.”
(Rájniz József)

2001 őszén Nyelvünk élete – győriek anyanyelvünkért címmel a TIT Pannon Egyesület győri tagszervezete gondozásában vetélkedőt hirdettünk a város általános iskolái 7–8. osztályos tanulóinak.

A millenniumi évforduló megemlékezései, ünnepei készítettek arra, hogy szűkebb hazánkban is körülnézzünk: kik azok a helyi értéktérítő, akik szívügyüknek tekintették anyanyelvük szolgálatát, annak megismerését és jobbitását.

Kiindulópontunk a győri Kazinczy Gimnázium kiadásában megjelent Anyanyelvünk vonzásában című könyv, illetve annak Wacha Imre által írt bevezető tanulmánya volt. Egyéb forrásokat is átnéztünk. Ötvenhárom személyt kutattunk fel, akik valamilyen módon városunkhoz kötődtek.

Mérlegelni kellett: kit minősítsünk győrinek. Aki itt született? A városban tanult? Itt dolgozott? Itt töltötte nyugdíjas éveit? Ki hagyjuk Szenczi Molnár Albertet, aki csak hat hónapig tanult a város protestáns iskolájában? (Sokra tartotta győri tartózkodását, minthogy „tisztán megtanult apja nyelvét ... megfelelő módon tovább művelni” itt tudta, Sibolti Demeter lelkész „magyar írásait szorgalmasan olvasta és prédikációit szívesen hallgatta”.) Ne szóljunk Czech Jánosról, a polgármesterről, aki szólásokat és közmondásokat gyűjtött? Nevét nyelvemlék, a Czech-kódex viseli.

Talán önzésből, hiúságból őket is győrivé vagy éppen nyelvemlékévé nyilvánítottuk, s másokat is, akik valamilyen módon kapcsolatban voltak a várossal és foglalkoztak az anyanyelvvel.

Gyakorlati okokból mégis szűkítettük a listát, hiszen négy hónap alatt ilyen sok tudós munkásságát nem lehetett feldolgozni. Végül 21 nevet választottunk ki: Szenczi Molnár Albertet, Molnár János Keresztélyt, Sajnovics Jánost, Gubernáth Antalt, Sándor Istvánt, Kovács Pál Rupertet, Fábchich Józsefet, Révai Miklóst, Rájniz Józsefet, Guzmics Izidort, Reguly Antalt, Czuczor Gergelyt, Jedlik Ányost, Szeder Fábiant, Giesswein Sándort, Réthelyi

Prikkel Mariánt, Klemm Antalt, Jakubovich Emilt, Bán Aladárt, Czegléd Károlyt és Z. Szabó Zászlót.

Három szempontot határoztunk meg a felkészüléshez: a nyelv szerepe, a nyelvújítás kora és nyelvtörténeti kutatók voltak a rendező elvek. Két előadást tartottunk a versenyzők részére, s két kis kéziratot szemelvénygyűjteményt is közreadtunk. A folyamatos készülést – egyben a döntőbe való bejutást – két feladatsor szolgáltatta. A benevezett 24 csapatból 11-et hívtunk meg a döntő versenyre, amely január 30-án zajlott le. A döntő feladatai közül a tolt közreadjuk.

A zsűri és a magam véleménye is az, hogy a tanulók szívesen vettek részt a vetélkedőn, alaposan felkészültek, élmény volt számukra az ismeretszerzés. Dicséret és elismerés illeti őket is, tanárait is. Fejeződjék ki ez abban, hogy felsoroljuk a díjazottak iskoláját: Szent-Györgyi Albert Általános és Középiskola, Kovács Margit Általános Művelődési Központ, Kodály Zoltán Általános Iskola, NYME ACSJF Gyakorló Általános Iskolája, Kölcsey Ferenc Általános Iskola.

Baksa Péter

	1.	2.	3.	1.	2.	3.
1. Ki írta: Szívesen hallgattam Sibolti Demeter (magyar nyelvű) prédikációt?	Huszár Gál	Pázmány Péter	Szenczi Molnár Albert	AL	EL	AH
2. Ki alapította a Magyar Hírmondó c. lapot?	Sándor István	Ráth Mátyás	Révai Miklós	EL	OL	IL
3. Ki adta Szent Márton-hegynek a Pannonhalmi nevet?	Kazinczy Ferenc	Czuczor Gergely	Guzmics Izidor	IS	ES	AS
4. Ki írta: „Valamennyi nyelv egy ősnnyelvből veszi kezdetét?”	Schleicher Ágost	Giesswein Sándor	Pott	ZÖL	ZÓN	KÓR
5. Milyen klasszikus verssor? Gyors lova a siető szeleket megelőzi futással.	hexameter daktilusban	disztichon	pentameter anapestusban	AK	EK	ÖK
6. Egészítsd ki az odaillo szóval a hiányos verssort! Fordító? Böcs madarak szőlajlatok Harsogjatok zúgó habok, Hirdessétek szelíd szelek, Honnan keltek a	Vikár Béla Vejnemő-nenek	Bán Aladár Kalevek	Reguly Antal zürjének	IT	OT	ET
7. Mi a finnugor nyelvek kala, chul, kol szavának magyar megfelelője?	hal	hall	hál	TVA	TIK	TVO
8. Kinek a gúnyverse kezdődik így: Mit törje ő fejét Révai nyelvtanán?	Kis János	Czuczor Gergely	Fábchich József	NEK	NAS	SEN
9. Ki írta? Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind.	Gubernáth Antal	Z. Szabó László	Kazinczy Ferenc	PER	TEL	ZEL
10. Milyen eredetű a rovásírás?	szláv	türk	germán	LAK	LEM	LOM
11. Melyik egyházközségnek készült a Halotti beszéd?	Deák	Pannonhalmi	Győr	FE	FI	FA
12. Ki az így élt Kazinczy Ferenc c. könyv szerzője?	Z. Szabó László	Klemm Antal	Kisfaludy Károly	JLÖ	JEL	FEJ
13. Ki volt az a győri polgármester, aki „a közigazgatás minden ágában a honi nyelv használatát indítványozta”?	Jankó Mihály	Zechmeister Károly	Czech János	TA	RE	DÉ
14. Hol olvasta föl Demonstrációját Sajnovics János?	a dán akadémián	az angol akadémián	a magyar akadémián	SÉN	SAN	SIN
15. Mi az ysa szó jelentése?	nem	bizony	lehet	OK	EK	IK
16. Ki írta? Félre deák, görög, íz; szállanak im magyarul...	Kovács Pál Rupert	Fábchich József	Kisfaludy Sándor	EN	EL	IM
17. Mikor született meg a törvény? „... az ország határán belüli iskolákban közzoktatási nyelv magyar legyen.”	1792	1840	1844	RS	TP	SÓ
18. Mi a szólás jelentése? Asszonyfán is elkél a bor.	mindenütt sokat isznak	az asszonyok is szeretik a bort	Győrsz-szönyfán sokat isznak	ÖK	KE	OK
19. Mi a jelentése? Bíz papra lelkedet, pörmasterre pénzedet!	ne magad intézd dolgaiddat	gondjaidat, ügyeidet szakértőre bízzad	bátraké a szerencse	TR	ZD	NK
20. A forgony jelentése	mozdony	dinamó	elektromotor	ÓTA	ATA	ETE

Telitalálatos válasz esetén a megfelelő betűcsoportokat összeolvasva Fábiant István (1809–1871) katolikus pap, később győri kanonok, továbbá nyelvész, az MTA levelező tagja következő megállapítását kapjuk meg: Ahol a szónak, ott van a szellem fejlődésének első kezdete.

Új szavak, kifejezések (20.)

biotégla – új összetételű, természetes anyagokból készült téglák; a *vályogtégla* új elnevezése.

durva – jó, remek, kiváló, elsőrangú (pozitív jelző a szlengben). Például valaki elmesél egy viccet: Ez *durva*! (Ez nagyon jó!)

életkártya – a legújabb fajta (újgenerációs) „hitelkártya”, amelyen minden az ember életével kapcsolatos adat rajta lesz.

hackertörvény – a számítógépes „kalózkodó”, a „netbűnözők”, a hálózatok, rendszerek, adatbázisok feltörői, tönkretörői ellen hozott törvény közkeletű elnevezése.

láncdohányos – erős, szenvedélyes dohányos, aki „láncszerűen” cigarettáról cigarettára gyújt.

levonós – javaslat a *matrica* magyar megfelelőjére.

netbűnöző – számítástechnikai bűnöző, hacker. Pl. Egyezmény a *netbűnözők* ellen (Magyar Nemzet, 2001. nov. 24.).

sikkes indulás – négy szempont, tényezőre figyelő autós indulás; *sikk* = sebességváltó, irányjelző, kézifék, körülnézés (népszerű mozaikszó az autózestő-képzésben). Pl. Egy *sikkes* indulást kérek!

soppingol – az angol *shopping* (vásárlás) a magyarban sajátos jelentést kapott: szórakozva vásárol. Pl. Gyere, *soppingoljunk* egyet! (A kiejtési ingadozás miatt magyar írásmódja még nem szilárdult meg: *soppingol* vagy *soppingol*.)

téli depresszió – a téli időszakban tanúsított mélabús, szorongó magatartás; ún. szezonális hangulatzavar.

traffi – a *traffipax* (rendőrségi sebességmérő eszköz) rövidített neve. Pl. *Traffit* láttak az M7-esen Lepsénynél.

tűlspiráz – valamit túlzottan komolyan vesz, túlliheg, túllő a célon. Pl. *Ne spirázd már túl az agyad!*

üzenetbomba – magyar számítógépes találmány, amelynek az a lényege, hogy vészhelyzet esetén a számítógép aktiválódik, és egyszerre sok helyre elküld egy előre elkészített üzenetet (pl. rendőrségnek, orvosnak, ismerősöknek).

vonalas telefon – vezetékhöz, helyhez kötött (otthoni, munkahelyi) telefon. Megkülönböztetése a mobiltelefon széles körű elterjedésével vált szükségessé. Pl. Visszahívhatlak *vonalas telefonon*? (Tudniillik az olcsóbb, mint a mobil.)

zoopedagógiai munkatárs – állatkerti alkalmazott, aki az állatok gondozásával, nevelésével, felügyeletével foglalkozik (Magyar Rádió, 2002. ápr. 13.).

Várjuk olvasóink szójavasatait, észrevételeit!

B. G.

FELHÍVÁS

Az Anyanyelvpolók Szövetsége és a balatonalmádi Magyar-Angol Tannyelvű Gimnázium *Anyanyelvünk* – *anyanyelvünkért* címmel ismét vers- és prózamondó versenyt rendez Lőrincze Lajos emlékére 2002. október 11–12-én a balatonalmádi Magyar-Angol Tannyelvű Gimnáziumban a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár támogatásával.

Két szabadon választott anyanyelvi témájú verssel vagy prózával nevezhetnek a versenyzők. A diákok jelentkezését – név, születési dátum, iskola neve, levelezési cím, a választott művek és az esetleges étkezési és szállásigény feltüntetésével – 2002. október 4-ig várják a Magyar-Angol Tannyelvű Gimnáziumban.

Cím: 8220 Balatonalmádi, Rákóczi u. 39. Pf.: 125. Tel.: 88/438-888

Eredményhirdetés

A 2001. évi 5. számban, az ifjúsági mellékletben közzétett rejtvényt kétszáznál is több közösség és egyéni megfejtő oldotta meg. A helyes megoldást beküldők közül a következők nyertek egy-egy értékes könyvet: Fodor Csongor, 1081 Budapest, Népszínház u. 31. II. 2.; Herman Ottó Gimnázium, 3525 Miskolc, Tízeshonvéd u. 21.; Kovács Anett, 8000 Székesfehérvár, Ungvári u. 21.; Kozma Rita, 8052 Fehérvárcsurgó, Deák F. u. 20.; Lakatos Csilla, 3300 Eger, Kodály Z. u. 5.; Oláh Csanád, 5600 Békéscsaba, Wlassich sétány 25. IV. 28.; Simonfi-Kiss Edina, 8045 Isztimér, Sport u. 6.; Szurómi Andor, 4551 Nyíregyháza-Oros, Fő u. 60.; Táncsics M. Gimnázium és SZKI 10/A osztálya, 5900 Orosháza, Táncsics u. 2.; Tóth Viktória, 8000 Székesfehérvár, Kígyó u. 5. IX. 3. Szívből gratulálunk!

A helyes megfejtések:

1. Nem szíveli a főnökét – Megszívlelte a bölcs tanácsot.
2. Íztelen ételeket főz – Íztelen tréfát űzött vele.
3. A parancsnok ment elől, a többiek mögötte – A kapus felszedte a labdát a csatár elől.
4. Egyelőre nincs veszélyben – Egyelőre vágta a két polcot.
5. Szelíd kutyáik vannak, nem haragnak – Szolid a ruházata, nem kelt feltűnést.
6. Az osztálytársam a Kazinczy-érem bolog tulajdonosa – Olyan sok érme nem fér a pénztárcájába.
7. Halasszuk el a tervezett utunkat! – Nem halasztjuk el a rendezvényt, már meghirdetjük.
8. Szeretem ezt a falut, mert kis helység – A lakása hat helyiségből állt.
9. A tanácskozás résztvevői megszavazták a javaslatot – A részt vevő közösségek számosságáról érkeztek.
10. Megérte a sok fáradságot, minden munkát elvégeztek – Olmos fáradságot érzett a tagjaiban.
11. A megbeszélés sok tanulsággal szolgált – A tanulságot még ma is sokra becsüljük.
12. Egész élete derűs, gondtalan volt – Gondtalan munkájával sok kárt okozott.

K. B.

HÍREK

A magyar nyelv hete idei központi rendezvénysorozatának Somogy megye volt a színhelye március 18-a és 25-e között. Az országos központi nyitóünnepség a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban zajlott le. Megnyitott Vizi E. Szilveszter akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke, a TIT elnöke mondott, a központi szakmai előadást Grétsy László, az Anyanyelvpolók Szövetségének ügyvezető elnöke tartotta „A szaknyelvek megújításáért” címmel.

50. adásához érkezett a Magyar Televízió kétheti anyanyelvi műsora, a *Szószóló* 2002. március 20-án. A műsor készítői villámpostán folyamatosan várják a nézők kérdéseit, illetve játékmegfigyeléseit.

A *Szöveg az egész világ* címmel megjelent könyvben 57 kollégája tanulmánnyal köszöntötte a 70 éves Petőfi S. János professzort, a szövegtan nemzetközi híró szakemberét. A kötetet a Nemzeti Tankönyvkiadóban 2002. április 16-án adták át az ünnepeltnek.

Hamarosan megjelenik a Syca Kiadó gondozásában Fenyvesi István *Orosz-magyar és magyar-orosz szlengszótára*.

A gödöllői Szent István Egyetem dr. Kósa András professzor irányításával mozgalmat indított az anyanyelv ápolására. Terveik között szerepel a már negyedik éve meghirdetett „Tankönyvek – szép magyar nyelven” pályázatuk további megerősítése, kiterjesztése; nyelvművelő ankétok tartása; nyelvhelyességi verseny rendezése. A szervező mindenkit kér, aki segíteni akar, hogy erről értesítse őt. Címe: 2103 Gödöllő, Páter Károly u. 1.

A Krónika Nova Kiadó gondozásában megjelent Fercsik Erzsébetnek *Dolgozatírás – felsőfokon* című munkája, amely – alcíme szerint – „Fogódzó a szakdolgozathoz, a szemináriumi dolgozathoz, az évfolyamdolgozathoz, a diákköri dolgozathoz”.

A multimediális szövegek megközelítése címmel megjelent Petőfi S. János és Benkes Zsuzsa új könyve az iskolakultúra (Pécs) kiadásában.

Koszorú (Versek a magyar nyelvről) címmel jelent meg az Anyanyelvpolók Szövetségének kiadásában egy új CD, amelyen 35 költő verse hallható 76 perc terjedelemben.

Két új kiadvány a Miskolci Egyetemen rendezett nyelvészeti és irodalmi konferenciák anyagából: *Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia* (szerkesztő: Kabán Annamária), *A próza intertextualitásának retorikája és pragmatikája* (szerkesztő: Mózes Huba).

E számunk nyomdába adása előtt kaptuk a megrendítő hírt, hogy életének 76. évében elhunyt B. Lőrincz Éva, a nyelvudomány doktora, az *Új magyar tájszótár* főszerkesztője. Bár elsősorban nyelvtörténész és nyelvjáráskutató volt, írt nyelvhelyességi tárgyú cikkeket is (többek között a mi lapunkba). Tudósi és emberi nagyságára tisztelettel emlékezünk.

B. G. – G. L. – K. G.

PONTOZÓ

Mindenekelőtt a 2002. évi 1. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. Hihíhi! 1. Hidegkút (8247). 2. Óhid (8342). 3. Muhi (3552). 4. Berhida (8181). 5. Sajóhidvég (3576). 6. Jánoshida (5143). 7. Szabadhidvég (8138). 8. Egercehi (3342). Az irányítószámok összege 48 521, ebből az első számjegy utáni négy számjegy (8521) Nagycsád irányítószáma. Mi tagadás, a rejtvény szerzőjével együtt hibáztunk, amikor az első utáni négy számjegy helyett az első négy számjegyet „tettük meg” Nagycsád irányítószámának, éppen ezért minden megfejtést helyesnek fogadtunk el, amelyben a helységnevek megfelelnek az ábrabeli feltételeknek. Jó néhányan rá is jöttek, hogy az első számot követő négy számra gondolt a szerző. De hogy nyelvünk s benne helynévünk milyen csodálatosan gazdag, arra fényes bizonyíték, hogy még pontatlanságunk ellenére is – amelyért ezúton kérjük olvasóink elnézését – eleget lehet tenni a feltételeknek, s ez két megfejtőnek sikerült is! Azt a rejtvény szerzője nem állította, hogy a rejtvényábra minden sorára csak egy megoldás létezik, s azt sem, hogy egynél többet nem lehet adni. Nos, ezek után tekintsék meg azt a megoldássort, amelynek alapján az első négy számjegy lesz azonos Nagycsád irányítószámával! 1. Hidegség (9491). 2. Óhid (8342). 3. Muhi (3552) + Páhi (6075) + Tahi (2022). 4. Berhida (8181) + Sárhida (8944). 5. Sajóhidvég (3576) + Rábadhidvég (9777). 6. Jánoshida (5143). 7. Szabadhidvég (8138). 8. Egercehi (3342) + Ordacsehi (8635). Adják össze! Az eredmény 85 218!

II. Mit csinál X? 1. Ottó lottózik. 2. Lilla elillan. 3. Aliz analízál (továbbá: Ali analizál, Gál vizsgál, Olga boncolgat). 4. Pál pumpál (elfogadható ez is: Ivor szivornyázik). 5. Dalma aggodalmaskodik (további megoldások: Atos bánatoskodik, Bánk bánkodik, Előd tépelődik). 6. Etel szüretel. 7. Edit medítál (Ede révedez, Olga fontolgat, Ond gondolkodik, sőt morfondírozik).

III. Író és műve. 1. Metafora. 2. Óvatosan. 3. Rántotta. 4. Ispiláng. 5. Csermely. 6. Zamenhof. 7. Zsendice. 8. Szamuráj. 9. De genere. 10. Gourmand. 11. Mellette. 12. Operabál. 13. Napkelte. 14. Dobószám. Az író Móricz Zsigmond, művének címe: A nagy fejedelem.

IV. Verscímanagrammák. 1. Sírba tették. 2. Állj meg, feleségem. 3. Remény. 4. Ismerjete meg! 5. Nemzeti dal. 6. Érik a gabona. 7. Nő szerelmem. 8. Ifjú a patak nál. A címekből összeolvasható cím: Sári néni.

V. Örkeny István a nyelvről. A tiszta érzés és az igazi gondolat egyforma szépen szólal meg a világ minden nyelvén.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsoláshoz szükséges 80 pontot, a következők részesülnek könyvtalomban: Felföldi Margit, Kiskunmajsa, Petőfi tér 1. III. 6. (6120); Kalincsak Ferenc, Budapest, Batthyány u. 3. II. 13. (1015); Kanczlerné József Mariann, Székesfehérvár, Szekfü Gy. u. 17. IV. 3. (8000); Krúdy Gyula Gimnázium Péchy Blanka köre, Nyiregyháza, Epreskert u. 64. (4401); Meleg Dávid, Dány-Szentkirály, Szent István u. 38. (2118); Dr. Somogyi Erika, Siófok, Horgony u. 6. (8600); Szabó Márta, Balatonfenyves, Berzsenyi u. 2. (8646); Szűcsné Joó Mária, Kunmadaras, Győrffy u. 25/a (5321); Takács Pálné, Bóly, Park u. 42. (7754); Zerinváry Lajosné, Békéscsaba, Derkovits sor 3. II. 7. (5600). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Részletekben az egész! Az alábbiakban hétszer két szót határoztunk meg. Mindegyik megtalálható szó kilenc betűjegyéből áll. Az azonos sorszámú meghatározásokra adott megfejtések mindkét szavában található egy három betűjegyű álló azonos szó-részlet. Ha olvasóink megfejtése helyes, akkor ezeket a részeket összeolvasva három jeles nyelvésznek egy 35 évvel ezelőtt megjelent műve – voltaképpen egyetemi tankönyve – címét kapják. E címért, mivel 14 szó értelmezésére kellett rátalálni, 14 pont jár. Aki a három szerző nevét is beküldi, szerzőnként további 2 pontot szerezhet, összesen tehát 20-at!

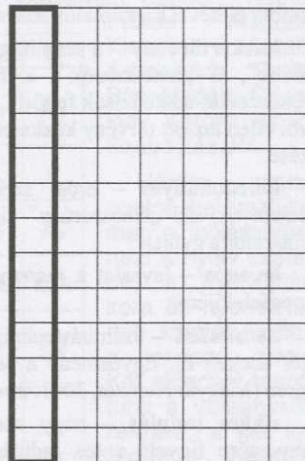
1. Zűravar, kavarodás – a berill kékeszöld drágakőváltzata
2. Bizalmatlanság – bírósági eljárás
3. Inas az előkelő háznál – igen kevés, parányi
4. Hanyatt esik – talaj- vagy esővíz okozta veszteség
5. Tengeri baleset – a hét egyik napja

6. Históriaival foglalkozó tudós – lőszertartására alkalmas, vastag bőrszűj

7. Ötvenkét évben – infantilis

II. Betűkapcsoló. Az ábra vízszintes sorai egymáshoz kapcsolódó szavakból állnak, ugyanis az első szó utolsó betűje azonos a következő szó első betűjével, s ez a meghatározásokra adandó szavak mindegyikére érvényes. Ha olvasóink megfejtése helyes, akkor a rejtvényábra első oszlopából felülről lefelé egy világhírű freskó neve olvasható ki. A mű címéért – a betűk számának megfelelően – 13 pontot lehet szerezni, az alkotó nevéért további 5-öt!

1. Levél része lehet
2. 1696–1770 között élt olasz festő
3. Kezslábas
4. A Szezei-csatorna építője (Ferdinand)
5. Korlát, akadály
6. Iskolai vázlat
7. John Knittel regénye
8. Zenére épülő tornagyakorlat
9. Pörlekedés
10. Japán nagyváros
11. Hónapnevünk
12. Göreb
13. Tatyjana szerelme

III. Játékos szókeresés. Olvasóink feladata az alábbi furcsa meghatározásokra olyan többszavas megoldásokat találni, amelyek, ha egybeírjuk őket, szintén értelmes, jobbra összetett szót adnak. Ha megfejtésük helyes, a kapott szavak első betűiből egy zenei műfaj nevét olvashatják össze. A meghatározásokra adott válaszokért 2–2 pont, a zenei műfajnévéért további 3 pont, összesen tehát 17 pont jár.

1. Kis Katalin pakolta:
2. Jegyes fagyizik e napon:
3. Gondoz deresedő (hajjú):
4. Lep dísz, kelme kacsót:
5. Testrészt őriz alkatrészt:
6. Partnere, nótám víznyerő helyet mélyít:
7. Az újság rágószerve kacat:

IV. Hárombetűs rejtvények. Nyolc olyan betűrejtvény megfejtését várjuk olvasóinktól, amelyek mindegyike három betűt (betűjegyet) tartalmaz. A megfejtésért rejtvényenként 3 pontot lehet szerezni, összesen tehát 24-et. Esetleges mellékmegejtésért elismerés jár, külön pont azonban nem!

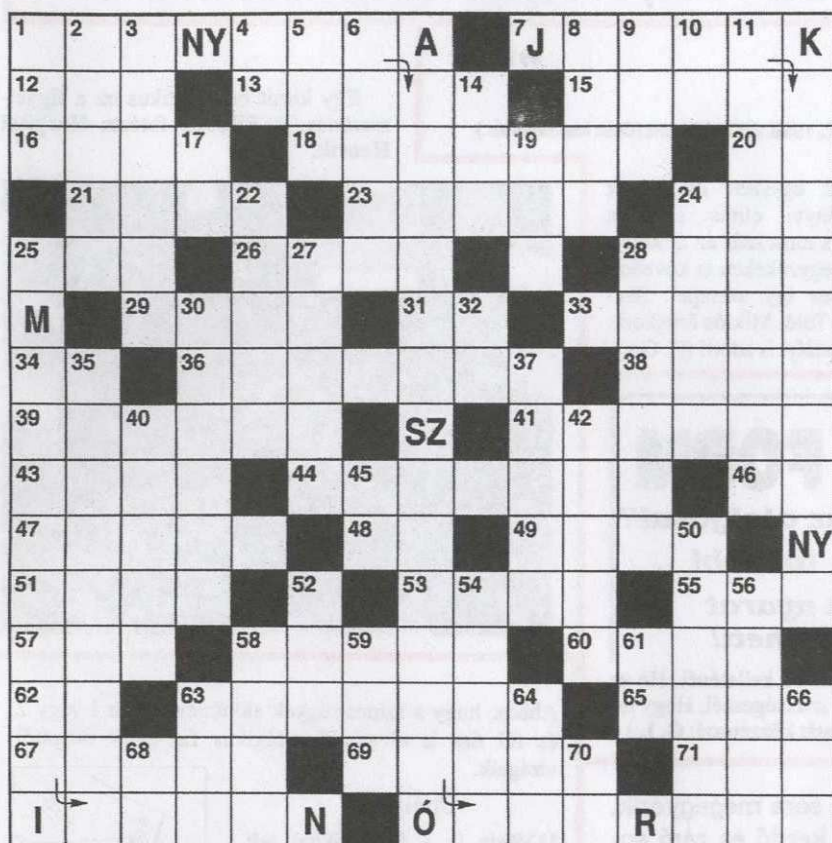
1. BEY	2. GN
O	3. Y
KK	4. DJS
5. P
D
A	6. PÓB	7. YIR	8. SM
B

V. Sütő András a nyelvről. Ez év június 17-én tölti be 75. életévét az erdélyi Sütő András, napjaink egyik legkiválóbb írója. Keresztrejtvényünk fő soraiba tőle választottunk egy nyelvünkre vonatkozó, megszívlelésre érdemes megállapítást. Ezt tessék beküldeni! A megfejtésért 25 pont jár.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 104 pont, de már 80 pont is elég ahhoz, hogy a beküldő részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A most közölt rejtvények megoldását **2002. szeptember 15-éig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122. Minden kedves olvasónknak a rejtvényekkel való eredményes megbirkózást és hozzá jó szórakozást kívánunk – a rovat házigazdájával, Grétsy Lászlóval együtt – a szerzők:

Bencze Imre (IV.), Doroszlai Elekné (III.), Harmati Gizella (II.), Mezey László (I.), Schmidt János (V.)

A JÖVŐ FÉNYEI

VÍZSZINTES: 1. Sütő András gondolatának kezdő szavai. 7. A gondolat második része. 12. ... Dagover; jávai születésű német színész. 13. Pest megyei település, Háy Gyula író szülőhelye. 15. Cicero nyelve. 16. Az egyik evangélista. 18. Csecsemő fő tápláléka. 20. Magad. 21. 1985 óta Sopronhoz tartozó gyógyfürdőhely. 23. Ázsiai ország, Katmandu a fővárosa. 24. Heves megyei község a Tarna partján. 25. Angolna, németül. 26. 19. századi norvég matematikus (Niels Henrik). 28. „Fészekaljnyi” kiskutya. 29. Szórványos férfinév (a fordítottja gyakori női becenév!). 31. Vasútállomás, rövid. 33. Ott lent, népiesen. 34. Idegvégződés! 36. Ézsau népéből való. 38. Porció. 39. Bizalmatlanságot keltő. 41. Kisbábok fogínyerősítője. 43. Pillangó, a régi költők szavával. 44. A grammatika egyik területére vonatkozó. 46. Aknaszilánk! 47. A pontosság egyik jelképe. 48. Vércsatorna. 49. A merkaptán (az alkoholokhoz és fenolokhoz hasonló vegyület) másik neve. 51. Mosoly az egyik jele. 53. Hordó űrtartalmát méri, népiesen. 55. Junior sportoló. 57. Község Sümegetől nem messze, itt született Rákosi Viktor. 58. Respighi híres zeneművében délben muzsikáló római szökőkút. 60. Becézett Salamon. 62. Páratlanul léha! 63. A gondolat harmadik része. 65. Tengeri kikötőváros Németország északnyugati részén. 67. Pedagógus. 69. A Szindbád-történetek írója (Gyula). 71. Rendszerben, cimbora!

FÜGGŐLEGES: 1. Alpesi legelő. 2. Feleslegesen, hasztalanul. 3. Valami révén, útján történő. 4. Azonos zenei hangok. 5. USA-beli profi kosárlabdalista. 6. Auxerre folyója. 8. Szeretettel karol. 9. Tejtermék. 10. A harmadik személyt. 11. Fényes, gyorsan száradó festék. 14. Régi, olykor malomkő nagyságú „kőpénzeiről” híres sziget Mikronéziában. 17. Anyagcserét folytat. 19. Konyhai edény. 22. Harkály lakja. 24. Bolti alkalmazott. 25. A gondolat negyedik, befejező része. 27. Díszes mellű. 28. Zenei utasítás: igen lassan (adandó elő). 30. Komponista szerzeménye. 32. A szomszédba. 35. Óvodások, iskolások serege. 37. Kombájnál dolgozó. 40. Peter Stein rendezte német film címe. 42. Ernyős virágzatú fűszernövény. 45. Széf közepe! 50. Molnár Ferenc színműve. 52. Örmester, rövid. 54. Készületlen tanulótársat az elégtelentől megment! 56. Kezdetleges talajlazító eszköz. 58. Juon ...; juhász, Marióra férje, Fatia Negra ellenlábasa a Szegény gazdagokban. 59. Ezredparancsnok, rövid. 61. Ablakkeret! 63. Alsó végtag. 64. Egyik verse A grófi szerűn (Endre). 66. Jégen, dinnyén vágják. 68. Férfi párja. 70. Középen nyel!

Schmidt János

Rémes rímes

Nemcsak ez a kóristalány,
hanem ez a kór is talány.

*

Hihetetlen mondakör;
aki hiszi, mind ökör.

*

Nem nagy baj a tintafolt,
ez úgys csak minta volt.

*

Gyilkos testvér neve Kain;
nem volt nála novokain.

*

Az igazi karizma
a súlylökő karizma.

*

A szemed is kimered,
ha a levest kimered.

*

Nagyszerű a kvalitása;
nem hiába Vali társa.

*

Fejlődik a márkinő:
minden ruhát már kinő.

*

Hiába az oltalom,
még mindig ott volt a lom.

*

Adja ide azt a papírt,
amire az öreg pap írt.

*

Ez még nem a pokol torka,
csak szőnyeget porol Dorka.

*

Kicsoda a föllebbező?
Itt a képen föllebb, ez ő.

*

Minek ez a huzavona?
Alföldünk a búza hona.

*

A szerencsés mindent elér:
alatta a gazdag telér.

*

Ha meleg van: fára mászik,
de beborult mára, fázik.

Láng Miklós

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

9918063

Arany János (1817–1882)

Toldi+Toldi estélye+Buda halála. Bp., Diákterka K., 1999. 256 p., 20 cm. (Diák kiskönyvtár.)

fűzött : 299,- Ft

ISBN 963 9198 24 2

Toldi (Arany János)

9918063

Toldi estélye (Arany János)

9918063

Torekull, Bertil: Az IKEA titka

9918005

Törött szárnyak (Gibrán,

Az egyszeri diák-, sőt tankönyvi elírás szárnyra kelt, s most már az új könyvek jegyzékében is következetesen így szerepel. Szegény Toldi Miklós öregkorában estélyt is adott! (B. G.)

Egy kicsit bürokratikus ez a figyelmeztetés. A Pilisben fotózta Hargitai Henrik.

MAGIC FORM

Elégedett Ön az alakjával?

Ne várjon tovább!

Ha még ma elkezd, a nyarat megújult külsővel élvezheti!

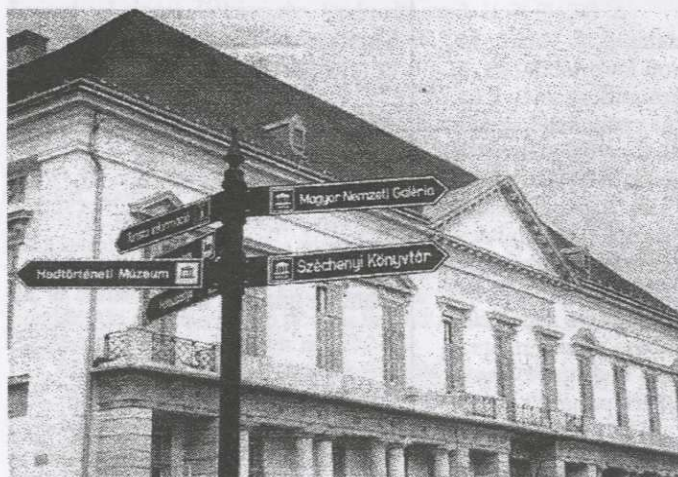
Ha az *ujjunkkal* van baj, akkor az *ú* hosszabb a kelleténél. Ha az egész külsőnkkel, akkor meg a *j*-ből van több a szükségesnél. Hogy tudunk így *megújulni*? (Balog Lajos olvasónk adatát közlésezi: G. L.)

előző záró sorával a következő kezdő sora megegyezik, majd a legvégén a mester-szonett a kezdő és záró sorok összessége. Nem álom meg, hogy ezt ne idézzem:

Lehet, hogy csak *álom*, de nem *állok* meg, hogy kijavítsam! (Garamvölgyi László Hogyan halt meg József Attila? című könyvének 37. oldalán észlelte Holczer József.)

Havas Henrik feladta a leckét. A héten megjelenő könyvében kibeszéli a kollégáit és önmagát, vagyis több magyar sztárról lehúzza a paplant. Könnyen megtörténhet, hogy lavinát indít el, s ezután kevesebb

A szerző e heti új könyvében lehúzza a paplant több sztárról. Lehet, hogy tényleg belopózik éjjelente a hálószobákba, és lehúzza a paplanokat, nyilván, hogy megfázzanak az alattuk levők. De az is lehet, hogy azt akarta mondani, *lerántja róluk a leplet*, vagy – éppen ellenkezőleg – *rájuk húzza a vizes lepedőt*. Ő pedig nyilván *lepedőakrobata*! (B. G.)

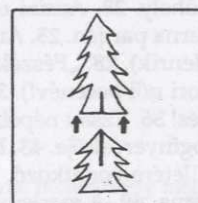

Ahhoz, hogy a színes rügyek előtűnjenek már 1 vagy 2 és fél óra is elegendő. Mágikus fa, mely magától virágzik.

Útmutató:

- 1) Vágja le a folyadékkal teli csomagolás sarkát és öntse annak tartalmát a virágcsészébe.
- 2) Állítsa össze a fát!
- 3) Helyezze a fát a virágcsésze közepébe! Óvja szélétől és nedvességtől, melyek akadályozhatják a növekedést.
- 4) A virágzást követő időszakban a virágok kezdenek lepotyogni; Tisztítsa meg az egész fát, szedje össze a port, majd helyezze el a mosdótálban.

Adjon annyi vizet hozzá, hogy teletöltődjön, így használhatja többször újra a fát.

„Az lehet, hogy a mágikus fa magától virágzik, de hogy helyesírásunk, nyelvhasználatunk satnyul, ha efféle írásmóddal találkozunk, az biztos!” (Beküldte **Bélteti Judit**, a Baár-Madas Református Gimnázium 9. oszt. tanulója.)

A most felújított Sándor-palota előtti irányjelző táblák is felújításra szorúlnának! Nemzeti könyvtárunk neve helyesen (Országos) *Széchenyi* Könyvtár, két *é*-vel, mert nem a fiúról, *Széchenyi* Istvánról, hanem az apáról, *Széchenyi* Ferencről van elnevezve. Az ehhez képest apróság, bár szintén javítandó, hogy a *turistainformáció* (= turistáknak nyújtott információ) kifejezést egybe kell írni. (A képet a nevének kis kezdőbetűjéhez és rövid *o*-jához változtatlanul ragaszkodó metro című lapban találta K. G.)